

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО–ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІВЕНТ–ІНДУСТРІЙ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА**

Прилуцька Олена Іванівна

**«КРЕАТИВНІ МАРШРУТИ РІВНЕНЩИНИ»
(НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ УКФ ТА АСОЦІАЦІЇ МІСТ УКРАЇНИ)
Дипломна робота**

здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти підготовки ОКР
«Магістр» із галузі знань 02 «Культура та мистецтво», спеціальності 028
«Менеджмент соціокультурної діяльності»

Науковий керівник: доктор культурології, професор,
професор кафедри івент–індустрій, культурології та музеєзнавства:

Виткалов С.В.

Рецензент:

Рівне – 2021 рік

З М І С Т

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ СОЦІО–КУЛЬТУРНИХ ПРОЕКТІВ.....	10
1.1. Туризм як соціокультурний феномен доби	10
1.2. Класифікація програм та їх основні ознаки	22
1.3. Методологія та методи дослідження	31
Висновки до Розділу 1	34
Розділ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ.	
2.1. Загальна соціокультурна характеристика регіону.....	35
2.2. «Зелений туризм» як форма культурної діяльності населення регіоні: (на прикладі Малолубашанської сільської ради).....	49
Висновки до Розділу 2	62
Розділ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ	
ІНДУСТРІЙ	64
3.1. Проблеми розвитку сучасних креативних індустрій	64
3.2. Провідні напрями еволюції туристичної галузі регіону	82
Висновки до Розділу 3.....	93
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ	107

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Перехід до ринкової економіки в усіх сферах життя, в тому числі і наданні культурних послуг, вимагає переосмислення управлінської науки. Адже, чим більше посилюється вплив маркетингових та менеджерських технологій, тим більша зацікавленість менеджментом як наукою і практикою управління суб'єктами в усіх сферах життя, зокрема й культурі та туризмі.

В умовах глобалізації та інформатизації суспільства значно більшого значення набуває сфера послуг, одним із частин якої є туризм. Розвиток туристичної індустрії сприяє збільшенню надходжень до бюджету та розширенню можливостей для участі у грантових програмах спрямованих саме на цю галузь. Усе це може прискорити соціально–економічний розвиток громад. Одною із переваг у цьому плані, а надто у сільській місцевості, є створення нових робочих місць, збільшення самозайнятості населення, розвиток соціального підприємництва, а отже підвищення якості життя жителів громади без надлишкового навантаження на природні ресурси.

Відповідно й сфера туризму набуває все більше популярності серед науковців, адже саме ця сфера є досить широко досліджена, проте залишаються певні питання, зокрема розвиток туризму, як окремої галузі у громадах, становлення атрактивних пунктів та дестинацій, які варто винести в окреме дослідження. є й безліч інших питань у цьому напрямі.

Недостатня вивченість проблеми функціонування сучасних закладів культури в умовах децентралізації зумовили необхідність розгляду нових тенденцій для розвитку культури та туристичної галузі і їх спільного функціонування в умовах ринкової економіки в одному просторі з креативними індустріями, розвитком соціального підприємництва тощо.

Проте, саме децентралізація, за умови її успішного здійснення, може стати тією рушійною силою яка стимулюватиме ініціативу і соціальну

активність кожного члена громади, оскільки відтепер внесок кожного стане загальним набутком усього населення територіальної громади.

Однак головна проблема її реалізації чи впровадження – надзвичайно низький рівень загальної та й фахової підготовки працівників культури, а відтак їх нездатність не лише реалізовувати провідні напрями цієї реформи, а й усвідомити її сутність. І саме цей чинник залишається головною проблемою країни, оскільки мережа закладів культури, незважаючи на достатньо розмаїту кількість закладів вищої освіти в регіоні, не отримує справді фахівців, спроможних щось конкретне робити в ім'я зміни ситуації. Тому допоки не буде проведена реальна атестація усіх працюючих у галузі, не розпочнеться конкретна діяльність із питань підвищення кваліфікації цих працюючих на предмет відповідності їх займаній посаді, не запрацює система професіонального відбору на посаду, яка б дала можливість більш мобільної, тобто швидкої заміні працюючих у галузі на перспективні кадри, здатні займатися реальною трансформацією, тобто видозмінами, унормування їхньої заробітної плати із конкретно виконаною роботою, – годі сподіватися на якісний результат.

Зазначена проблема має достатньо розмаїту **інформаційну та джерельну базу**, в якій відтворено сутність культурно–дозвілєвої діяльності, роль різних форм її організації в країні та регіональному рівні, сутність креативних індустрій і їх кореляція із зарубіжним досвідом та ще безліччю питань, пов'язаних із ефективним функціонуванням галузі. Тобто сьогодні інформаційна база дослідження не складає особливих проблем із її доступністю, інша справа, що для доступності відповідної інформації потрібно мати певний культурний рівень, на який чимала кількість працівників культури хибить. І це є фактично головною причиною проблемного стану галузі.

Однак не бажання це опанувати, як і відсутність належного контролю за працюючими та адекватність їх результатів очікуванням

населення та й керівництва чи загалом управлінського складу галузі, й призвело до її стагнації, фактично згортанню. Адже функціонуючі ще сьогодні в сільській місцевості клуби фактично не дають очікуваного результату через незначну кількість там працюючих і, відповідно, майже мізерну культурну діяльність у вигляді виключно пасивних форм, а відтак установа культури та й культурні форми не стають привабливим чинником у життєдіяльності місцевого населення. Тому й реформа децентралізації покликана зрушити окреслену ситуацію з мертвої точки, надати їй «другого дихання». Утім, під цю реформу маж бути закладена потужна програма підвищення фахового рівня працюючих у галузі, інакше результати цієї реформи будуть не значні.

Мета магістерського дослідження. – теоретичне узагальнення кращих практик розвитку туризму, креативних індустрій та маршрутів в умовах децентралізації органів державної влади та виявлення їх ролі у вирішенні питань розвитку місцевого населення.

Реалізація мети роботи передбачає виконання наступних **завдань**:

- виявити фахову літературу та джерельну базу наукового пошуку;
- виявити сутність та специфіку туристичної галузі Рівненського регіону;
- охарактеризувати Програми розвитку культури та туризму, Стратегії розвитку громад Рівненщини;
- розкрити вплив атрактивних пунктів на розвиток туристичної галузі у громадах;
- здійснити аналіз фахової літератури та джерельної бази туризму регіону;
- охарактеризувати грантові програми, орієнтовані на розвиток туризму;
- дослідити «зелений туризм» як форму культурної діяльності населення регіону (на прикладі Малоліубашанської сільської ради);

- окреслити проблемний ряд у системі організації туристичної діяльності, з якими зіштовхнулися органи самоврядування територіальних громад;
- з'ясувати стан менеджерської діяльності закладів культури в умовах розвитку креативних індустрій;
- виявити потенційні можливості розвитку соціального підприємництва в сучасних умовах децентралізації;
- розкрити вплив децентралізації на менеджерську діяльність закладів культури регіонального рівня;
- виявити зміни у менеджерській діяльності закладів культури на низовому рівні;
- виявити провідні тенденції розгортання туристичної діяльності на прикладі успішного досвіду громад Рівненщини;
- обґрунтувати необхідність участі відділів культури та туризму ТГ у грантових програмах.

Об'єкт дослідження – туристична галузь у сучасних умовах (на прикладі її розгортання в умовах об'єднаних громад Рівненської області).

Предмет дослідження – локальні особливості розвитку туризму в умовах децентралізації (на прикладі Малолюбашанської сільської ради).

Методи дослідження: Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах дослідження, культурологічного, порівняльного та аналітичного аналізу, абстрагуванні, наукової та методичної обробки (контент-аналізу) спеціальної літератури.

В роботі використовувалося й чимало опитувань, інтерв'ю, провідна мета використання яких, – з'ясування проблем у функціонуванні наявних культурних форм і спробі вироблення нових, які можна використовувати у культурній практиці західно-поліського села, незважаючи на тип поселень та наявності його культурної інфраструктури.

Зазначена проблематика має достатньо строкату інформаційну (історіографічну) базу, яку, з метою кращого її розгляду, винесено у перший параграф даного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- виявленні сутності туристичної діяльності і її ефективності в умовах функціонування територіальних громад;
- спробі обґрунтування важливості туристичної діяльності в сучасних умовах;
- доведенні ефективності децентралізації органів місцевого самоврядування в регіонах, що полягає в усвідомленні повноти відповідальності кожного у змінах ситуації.
- з'ясуванні важливості розробки грантових програм, які не лише забезпечують ОТГ додатковими коштами, але й розкривають ініціативу місцевого населення, прискорюють формування почуття відповідального за стан справ у громаді.

Практичне значення одержаних результатів: Зібраний, опрацьований і критично осмислений матеріал може використовуватися в системі підвищення кваліфікації працівників культури і освіти, управлінського складу різних рівнів, причетних до реалізації трансформаційних процесів у галузі культури та туризму. Він буде корисним і в системі загальноосвітніх шкіл та мережі позашкільної освіти, оскільки дає можливість з'ясувати необхідність концентрації спільних зусиль працівників управлінської ланки в умовах діяльності конкретної ОТГ. Цей матеріал можна використовувати і для подальшого наукового пошуку.

Апробація дослідження здійснювалася шляхом:

- семінарах клубних працівників Малолубашанської сільської ради Рівненського району Рівненської області,

- участі у фінальному форумі проекту «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини», семінарі «Гастроспадщина України.: Традиції гостинності та культури приготування страв»,
- підготовці грантової програми «Забезпечення громади Малолюбашанської сільської ради спортивним обладнанням»;
- практичних заняттях із дисциплін історико–культурного та предметно–орієнтованого спрямування на кафедрі івент–індустрій, культурології і музеєзнавства, різноманітних презентаціях тощо;
- оприлюднення окремих його результатів на наукових конференціях різних рівнів, зокрема:
 - **Прилуцька О. І.** Соціокультурні програми в регіоні: досвід їх інформаційного забезпечення *Програма II Всеукраїнської науково–практичної конференції з міжнародною участю Феномен бібліотек у сучасному світі* (30 вересня 2021 р.) / Укл. Дейниченко О.В., Кудлай В.О. / Маріуполь: МДУ, 2021. С. 18 [20 с.].
 - **Прилуцька О. І.** Туризм як соціокультурний феномен доби *Програма звітної наукової конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти* (13–14 травня 2021 р.) / Укл.: Виткалов С.В., Виткалов В.Г. Рівне: РДГУ, 2021. С. 75 [121 с.].
 - **Прилуцька О. І.** Соціокультурні програми в регіоні: проблемний ряд і тенденції в їх реалізації *Програма II Міжнародної науково–практичної конференції Феномен культури постглобалізму* (26 листопада 2021 р.) / Укл. Сабадаш Ю.С., Янковський С.В. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 32 [37 с.].
 - **Прилуцька О. І.** Україна в контексті міжнародних культурних програм: «Креативні маршрути Рівненщини» (на прикладі проекту Українського культурного фонду): *Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи*: програма XVII між нар. наук.–практ. конф., м. Рівне, 18–19 листоп., 2021 р. Рівне: РДГУ, 2021. С. 8 [34 с.].

– **Прилуцька О. І.** «Зелений туризм» як форма культурної діяльності населення регіоні: на прикладі Малолюбашанської сільської ради *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*: наук. зб. Вип. 37 Рівне: РДГУ 2021. (здано до друці).

Структура роботи: кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі Вступу, трьох розділів та семи підрозділів, висновків після кожного розділу, загальних Висновків, Списку використаної літератури та Додатків.

У Вступі розглядається актуальність теми, здійснено огляд використаної літератури та джерельної бази, визначено мету наукового пошуку, предмет та об'єкт, наукову новизну та практичну значимість і структури дослідження.

В Основній частині роботи, що складається з трьох розділів, аналізується джерельна база наукового пошуку, окреслюються потенційні напрямки туристичної сфери та креативних індустрій зазначеної проблематики на прикладі туристичної діяльності Рівненщини, а також окреслюється та аналізується туристичний потенціал громад Рівненщини: проблеми та перспективи туризму на місцевому рівні, зокрема на прикладі Малолюбашанської сільської ради. Також, окреслюються шляхи вивчення та аналізу даної роботи.

У Висновках підведено загальні підсумки стосовно проведеного дослідження анонсованого у вступі.

Загальний обсяг дипломної роботи складає 107 сторінок (без додатків).

Список використаної літератури та джерел нараховує 105 назв.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ СОЦІО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЕКТІВ.

1.1. Туризм як соціокультурний феномен доби

Соціокультурний проект у сучасній культурній практиці – явище не нове. Адже будь-яка програма у будь-якій формі може мати таку ж назву. Тобто йдеться про сформований культурний продукт, який має відповідну власну форму, якість і вартість. Тому апелювання до нового напрямку культурної політики держави, втіленої у соціокультурних проектах не є таким насправді. Хоча, поза сумнівом, і тут йдеться про відповідний культурний продукт, який враховує освітньо-культурний рівень населення, як і інші його соціально-демографічні показники чи характеристики.

Роль у цьому процесі туризму також відносно не нова, в усі часи людина намагалася дізнатися про те, чим живуть інші спільноти, які знаходяться від неї на певній географічній відстані. І це є цілком природним бажанням. Згадаємо, до прикладу надзвичайно популярну ще в добу Київської Русі пам'ятку під назвою «Житіє і хождение Даніїла, руской земли игумена» [25], яка є чи не першою вітчизняною пам'яткою паломницької прози, тобто паломницького туризму, вживаючи сучасну термінологію до характеристики давно відомих артефактів.

Про ці речі йдеться й у безлічі інших пам'яток, відомих на українських землях. І їх походження, тобто хто і коли їх приніс на українські землі, не зовсім цікаве. Однак головним у даному випадку є інтерес людини, продукований в усі часи до мандрівки з метою розширення власного світогляду, а відтак і підвищення власної духовної культури, інакше кажучи, – позиціонування себе в просторі людського соціуму..

Визначення терміну «туризм» як соціокультурного феномену, полягає у тому, що є необхідність розглянути це твердження в цілому. Розпочавши розгляд цього питання з огляду історіографічної бази та визначення основних

термінів, зокрема таких, як «соціальне», «феномен», «соціальне явище», «соціальний феномен». Тому цілком природно, що над цією темою працювало чимало дослідників різних сфер діяльності – соціологи, культурологи, менеджери та економісти. І хоча турим залишався фактично без змін, кожен дослідник бачив у цьому явищі власний предмет наукової рефлексії і, відповідно, отримував свій результат.

Визначення нашого термінологічного пошуку варто розпочати із загального терміну «туризм».

Закон України «Про туризм» [33] визначає цей термін наступним чином – це виїзд особи, який немає постійної основи та здійснюється з пізнавальною, оздоровчою, професійною діловою метою, без здійснення прибуткової діяльності. Натомість чимадл дослідників жають своє, уточнюючи чи розширене визначення даному поняттю. До прикладу, Н.Ф. Реймерс визначає туризм як будь-яка подорож із метою відпочинку та споглядання нових місць, їх культурних об'єктів [80].

Кифяк В. Ф. [44] зазначає, що туризм є популярною формою відпочинку, дозвілля, пізнання краю та знайомство з його історією, культурою та традиціями. І в першому, і в другому випадку немає особливих розбіжностей, адже результат в принципі є цілком прогнозованим.

Якщо розпочати наш пошук із терміну «соціальне» то в ньому чітко простежується відображення змісту суспільного життя кожної особистості і його кореляція з громадськими сегментами. Цей термін виключно стосуються лише особи чи групи осіб, які окресленим видом займаються чи включені до цього процесу.

Білоруський соціолог Є.Н. Гурко [18, 90] визначає, що дослідження «соціального феномену» передбачає цілісний та комплексний підхід до мети та реалізації соціальних функцій, які перебувають у процесі трансформацій. Наголошуючи на основних характеристиках соціальних феноменів таких як багатofакторність, доцільність, динамізм, комплексність, системність,

цілісність, а також неможливістю фіксувати феномен з використанням наявних на сьогоднішній день обчислювальних пристроїв. Зазначаючи, що кожна із цих характеристик притаманна туризму. Отже, задоволення суспільних потреб індивіда у пізнанні, відпочинку, розвагах – це спільні цілі які задовольняє туризм.[33]

Але загалом будь-яке «соціальне явище» вважають як частинку соціальної реальності, якому властива вся повнота соціальних ознак, що свідчать про стан процесів у соціальних об'єктах, взаємодіях, змінах тощо [90].

Туризм також набуває статусу «соціокультурного феномену», вбираючи в себе усі прояви соціального в усіх елементах сфери культури – соціокультурні явища, соціокультурні факти тощо.

Натомість, російський дослідник В.О. Квартальнов [43] ставить під сумнів існування окремої галузі знань – соціологію туризму. На його думку, аспекти туризму деякі вчені розглядати з точки зору соціології. Проте, він вважає, що не можна розглядати туризм ізольовано від інших наук культурогічного спрямування.і в цьому твердженні також є певний сенс. Але це скоріше за все висвітлює ще один сегмент науки – її дискусійність, що також є її характерні особливості.

У підтвердження наведемо твердження В.І. Добренькова та А.І. Кравченко [20, 46], які розглядають термін «соціологія туризму» лише як частину розділу прикладного туризму.

Тоді як «соціологія туризму» в українській науковій літературі розглядається всього лише як галузь соціології [20, 46, 90].

Л. Карпова в своєму науковому доробку [40] також досліджувала туризм як соціально-культурний феномен та наполягала на тому, що туризм є однією з потужних галузей економіки. Натомість вона зазначала, що розвиток інноваційного простору, а згодом і матеріального успіху зумовлений обміном досвіду, міжкультурною та крос культурною

комунікацією, адже це значно розширює комунікацію та налагодження зв'язків, а отже й виникнення нових ідей. І в цьому також немає особливих протиріч. Будь-яка спеціально організована галузь людської діяльності, врешті-решт, спрямована на відповідний результат. А якщо її організатори планували отримати цей результат із максимально яскравими враженнями, які хтось має організувати у будь-яких формах, то це, природно, вимагатиме і вкладання відповідних коштів, і отримання згодом відповідного економічного еквіваленту.

Різноманіття міжкультурних комунікацій у сфері туризму закликає до спілкування, а це, в свою чергу, спонукає осіб приєднуватися до різного роду спільнот, при цьому не втрачаючи свою індивідуальність.

Згадана вже Л. Карпова вважала, що спілкування через мистецтво відкриває можливості виражати в рази більше емоцій, почуттів, змісту, смислу, аніж інші форми спілкування. Що також є цілком природним [40].

Отже, туризм у цьому сенсі набуває іншого смислового забарвлення та переходить від пасивного споглядання до активної участі, та ще й спонукає до перегляду особистісних чи суспільних (природних чи будь-яких інших) цінностей.

У той же час переоцінка цінностей тісно пов'язана з трансформаційними процесами у сучасному суспільстві, перенесення акцентів на інші явища, які донедавна не ставали предметом інтересу будь-кого. І в цьому плані засоби масової комунікації здатні зробити дуже багато для переоцінки цінностей стосовно певного культурного об'єкта. Хоча і тут потенціал ЗМІ також не безкінечний [102].

Інтернет та інші надсучасні телекомунікаційні технології не здатні замінити живе спілкування (в цьому усі переконалися під час коронавірусної інфекції, коли практично усі галузі були паралізовані, в тому числі й туризм, який чи не найбільше постраждав). І це підтверджує не лише наведений вище банальний факт, але й футбольні матчі чи будь-які спортивні змагання, які

збирають мільйонні аудиторії. Це можна стверджувати і стосовно різних видів відпочинку, в основі яких лежить згадане вже спілкування. Та й думка Екзюпері про те, що якщо оволодіти мистецтвом спілкування і зустріти тотожню душу, то людина може бути не лише щасливою, але й найщасливішою, також зайвий раз підтверджує важливість безпосереднього спілкування у житті будь-якої людини.

Поступ науки, поширення і впровадження інноваційних технологій – це соціальні процеси, які розгортаються на тлі розвитку нових ідей, цінностей, соціальних норм та обміну ними в різних смислових варіаціях.[102].

Традиційна система цінностей зазнає трансформацій, адже нові враження, емоції та знання під час подорожей назавжди змінюють свідомість та ціннісні орієнтири людини.

У контексті цієї наукової роботи варто розглянути й дотичні поняття, які стосуються функціонування туристичної сфери в цілому. Це надасть нам змогу критично оцінити стан туристичної сфери у громадах Рівненщини. А це – «креативні кластери», «креативні індустрії», дестинація, атрактивні пункти та культурна спадщина. Адже саме ці поняття прямо пропорційно впливають на формування креативних маршрутів громадами Рівненщини. Хоча в переважній більшості широке використання відносно нової термінології зовсім не свідчить про майбутню ефективність культурної діяльності, зокрема й туризму.

Однак реформа децентралізації дала можливість формувати місцеву політику таким чином, щоб була можливість урахувати усі особливості територій, зокрема:

- культурні цінності громадян;
- креативні кластери, які знаходяться на території громади;
- «цікавинки» громад;
- культурну (матеріальну та нематеріальну) спадщину;

- наявність туристичних маршрутів;
- наявність дестинації «Медове коло» на території громади [49];
- наявність ремесел та майстрів декоративно прикладного мистецтва;
- гастропадщина краю;
- перформативне мистецтво (виконавське мистецтво та театри).

І це загально відомий сегмент, адже активне врахування місцевого культурного чинника значно здешевить будь-яку інформаційну форму, зробить її менш витратною, а відтак і більш доступною.

З іншого боку, саме місцеві пам'ятки у час глобалізації, тобто суцільної уніфікації культурного простору, здатні виділити певну дестинацію в окремий об'єкт для споглядання, монтування його у простір певної екльктрної індустрії. І саме за цим аспектом і можлива розбудова конкретної індустрії, тобто активізації певної локації із застосуванням наявних у ній артефактів для активного позиціонування у просторі культури.

Розглянемо поняття «креативні індустрії». При цьому наголосимо, що сам термін увели до широкого наукового обігу представники Франкфуртської школи, соціології. Теодор Адорю та Макс Уоркхаймер у розділі «Культурна індустрія: Просвітництво, як обман мас» [1], в якому вони різко розкритикували процес залучення культурних послуг та товарів у маси післявоєнного періоду в Америці та Європі.

Незважаючи на доступність і демократизацію доступу до культури дані вчені вкрай негативно оцінювали культурні індустрії, стверджуючи, що здешевлення культури підірве повагу до неї.

Натомість, Вальтер Беньямін у праці «Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності» [3], зазначав, що технічні засоби, які дозволили тиражувати твори мистецтва, дали змогу зробити перехід до розвитку креативних індустрій, адже широкий загал отримав можливість ознайомитися з цими творами мистецтва при фактично мінімальних фінансових витратах. Проте, він зазначив, що саме за цієї умови – твори

позбувалися своєї унікальності. Не вдаючись у дискусію з цього приводу, яка має численні переваги та недоліки, продовжимо підбір характеристики обраного нами для розгляду явища.

Т. Катаргіна зазначає, у країнах Заходу відбуваються процеси, які прискорили розвиток інфраструктури туризму, а також налагоджується система надання туристичного сервісу, що спонукає туристів до ознайомлення з історією країни та їх культурними цінностями [41].

Як бачимо, культурні цінності виступають ядром туристичної сфери, та вступають у синергію з іншими сферами формуючи культурний туристичний продукт. І це справді так, якщо виходити лише з одного сегменту обраної для розгляду теми, маючи на увазі, так би мовити, інформаційний туризм, тобто переміщення певних груп населення з метою отримання нової інформації.

При цьому згадана авторка наголошує, індустрія туризму набула потужного розвитку лише у другій половині ХХ століття та виконує соціальну роль – протистоїть руйнуванню пам'яток.

Зокрема, у великій Британії й США діють спеціальні комісії, які здійснюють популяризацію регіонів завдяки наявності на території екзотичних природних об'єктів, пам'яток історії та культури. Зокрема інтеграція пам'яток у структуру туристичних маршрутів відбувається в кількох напрямках, а саме використання об'єкту у розробці екскурсії, переформатування історико-культурних пам'яток у музеї, центри дозвілля чи зони для відпочинку, трансформація історичних будівель у готелі, організація на базі культових споруд різноманітних фестивалів live performance тощо [41].

Т. Катаргіна далі зауважує, що за кордоном особливу увагу приділяють дослідженню культури інших народностей, що проживають на території країни. Це дає поштовх для культурного різноманіття у середині країни. Також позитивною практикою стало й те, що кожні 10 років роботи організатори країни здійснювали своєрідну ревізію пам'яток, переосмислення

змісту та структурного аналізу діяльності задля їхнього ефективного використання. Перевага цього напрямку не викликає заперечень і справді ефективно впливає і на туристів, і на пам'ятку. Проблема полягає лише в тому, що надмірне використання історичної чи історико–культурної пам'ятки може йти їй на шкоду через руйнування чи інші речі, якщо пам'ятка належить до зразків нематеріальної культурної спадщини (приміром, обряд, який має сакральне значення і його не можна постійно повторювати в різний час без шкоди самому обряду).

Тоді як Лошковська Х.С. у статті «Креативні індустрії як сучасний сегмент стратегічного розвитку країн» [47], продовжуючи розпочатий нами аналіз, розглядає питання творчих індустрій у становленні постіндустріального суспільства на прикладі Великої Британії, яка очолила розвиток творчих індустрій з 1998 року, та надала пріоритету становлення творчого та креативного підходу до виробництва товарів та послуг культурно дозвілєвої сфери.

Проте, авторка зазначає, що неодмінною умовою для виникнення креативних індустрій є :

- демократизація суспільства;
- наявність громадської спільноти;
- розвиненість соціальної сфери регіону;
- високий коефіцієнт доходу на душу населення [47].

Підтримка креативних індустрій Великої Британії стала пріоритетом державної політики. Згодом її позитивний досвід підхопили розвинені країни Європи, Америки, Південно–Східної Азії тощо.

Авторка звертає увагу на те, що активний розвиток креативних індустрій тісно пов'язаний з масовим закриттям підприємств та масовим безробіттям, деградацією міського населення. Отже, це було лише вимогою того часу. Адже, активне впровадження і розвиток креативних індустрій дав

можливість зайняти населення, тобто вирішити якісь його локальні проблеми, акцентувавши чи перенісши увагу на окремі його сегменти.

У цьому зв'язку Лошковська Х.С. наводить приклади міст Великої Британії та Німеччини, які з великих промислових, металургійних центрів (Манчестер, міста Рурської долини тощо) стали центрами культури та туризму. А Китай з локальних базарів перейшли до масштабних ярмарків, на яких представлені підприємства культурної індустрії [47].

У цих країнах розвиток культурних індустрій підтримується на державному та місцевому рівнях, Уряд на усіх рівнях підтримує політику розвитку креативних індустрій, адже вбачає у ній низку рішень для економічного розвитку регіонів – створення нових робочих місць, вирішення соціальних проблем особливо в незахищених районах, а також це чудова нагода для переформатування міського простору.

І хоча ця ідея викликає чимало заперечень стосовно її можливої реалізації в українських реаліях, взяти її до відома є також корисним. Адже не все, що активно реалізується у традиційно західному світі, може бути ефективним в українських реаліях.

Продовжуючи подальший аналіз історіографічної бази проблеми, наголосимо, що О. Кифяк у своїй статті «Ресурсний потенціал розвитку туристичних дестинацій» [45] розглядав розвиток дестинацій на теренах західно–українських земель. Зокрема, автор вважає, що туристичні дестинації відповідно, як і територіальні громади можуть бути сільськими, селищними, та міськими. Зазначаючи, що на території громади дестинацію можна створити у вигляді туристичного центру або атракційного пункту (визначається, як географічна одиниця, яка має чіткі географічні координати та використовується відвідувачами в певний проміжок часу) та наводить статистику, що на теренах Рівненської області кількість атракційних пунктів більша, ніж туристичних центрів (до жовтня 2021 року туристичні центри взагалі були відсутні на теренах Рівненської області). Насправді це далеко не

так і вище наведений автор або не володіє достатньою інформацією стосовно цієї справи, або свідомо вводить в оману читачів, переслідуючи інші цілі. У підтвердження наведемо приклад ефективної роботи Відділу туризму Управління культури і туризму Рівненської обласної державної адміністрації, розрекламованої на його сайтах. Та й за іншими показниками Рівненщина також посідає далеко не останнє місце у туристичній локальній практиці.

Водночас, автор зазначає, що існує низка переваг для формувань туристичних дестинацій саме в сільській місцевості, а саме:

- спрощена заміна призначення земельних ділянок;
- виділення земель на інвестиційні інфраструктурні проекти;
- ремонт та збереження пам'яток культурної спадщини.

При цьому він зауважує, що туристична дестинація для територіальної громади – це створення нових робочих місць, розбудова інфраструктури, соціально–економічний розвиток територій, а для туристів – це туристичний продукт, що складається з послуг, які спроможні надати надавачі туристичних послуг [45].

Водночас він зауважує, що розвиток туристичних дестинацій напряму залежить від правового забезпечення, сприяння місцевих органів влади, кредитування підприємницької діяльності в сфері туризму, пільгове оподаткування та спрощеної системи реєстрації підприємств туристичної сфери [45].

Наведемо й ще декілька авторів, предметом зацікавлення яких є обрана нами тема. Богдан Н.М., Обольцева Л.В. та Беленко І.О. у колективній роботі «Дослідження перспектив розвитку туризму в об'єднаних територіальних громадах у контексті інтеграції України в європейський простір» [6] розглядають проблеми та перспективи територіального розвитку туризму та розроблення стратегії розвитку туризму в громадах. Автори вважають, що недостатня фінансова незалежність туристичних об'єктів потребує

модернізації та вдосконалення, зважаючи, що основними недоліками розвитку туризму в об'єднаних територіальних громадах є:

- проблеми, що стосуються сервісного обслуговування;
- будівництва сучасних засобів розміщення;
- відсутність реставраційних робіт пам'яток культурної спадщини;
- незадовільним станом дорожнього покриття;
- відсутністю під'їздів до рекреаційно–туристичних об'єктів;
- відсутність зовнішнього фінансування [6].

Автори узагальнюють повноваження органів самоврядування об'єднаних територіальних громад та наголошують, що розвиток територіальних громад має бути узгодженим зі стратегічними цілями розвитку регіону. Туризм, наголошують автори, є тією галуззю економіки, яка залучає до процесу розвитку понад 50 суміжних галузей, зазначаючи, що туризм є тим кластером, який є індикатором розвитку громади. Водночас саме цьому питанні починають приділяти набагато більше уваги в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються чи не в усіх галузях. Також розгортають аспекти, які впливають на розроблення стратегії розвитку туризму, а саме:

- брендування території;
- інтерпретації спадщині;
- транспортному доступі до об'єктів;
- подієвий туризм;
- розвиток екотуризму чи зеленого туризму [6].

Натомість, автори пропонують, своє бачення у вирішенні цих проблем, а саме зважений підхід до кожного з етапів розробки Стратегії розвитку.

Коментуючи власне ставлення до аналізованих праць, потрібно підкреслити, що у цьому питанні слід розрізняти декілька аспектів, зокрема: навряд чи будь–яка територіальна громада Західного Полісся претендує чи має у планах власного розвитку перетворення її території на виключно

туристичний об'єкт; у цьому регіоні таких центрів гіпотетично немає. Тому й до розробки даної проблематики також потрібно підходити зважено, розуміючи, що всі ці туристичні дестинації – це лише незначний відсоток для розвитку зайнятості місцевого населення, а в жодному разі – не найважливіший сегмент.

Продовжуючи подальший аналіз історіографічної бази проблеми, відзначимо, що більш детальний вплив цих факторів на розвиток туристичної сфери буде зроблено у наступних параграфах..

На думку М. Портера [67] успішний розвиток креативних кластерів потребує чіткої та продуманої стратегії розвитку території. Ю.В. Ковбасюк, В.М. Вакуленко, М.К. Орлатий, С.М. Кобзов започатковують розв'язання проблеми формування теоретичної платформи управління кластерами туризму. У науковому доробку вітчизняних і зарубіжних вчених (К. Борисов, Дж. Боунз, Л. Гринів, Б. Данилишин, В. Євдокименко, В. Кравців, О. Любіцева [48], В. Мікловд, В. Павлов) висвітлювалися принципи роботи підприємств рекреаційно–туристичної сфери, а також аналізувалася організація їх діяльності в ринкових умовах, методологія розробки та реалізації державної та регіональної туристичної політики та світовий досвід організації туризму [90].

Т. Ткаченко [88], Ю. Забалдина [26], Л. Кир'янова, О. Йоргенсен [90], Д. Флетчер [90] розглядали питання розвитку туризму, а також створення та просування на ринку туристичних послуг відповідних туристичних центрів.

Рівненський викладач Т. Микитин розглядав світовий досвід та об'єкти атракції природно-заповідного фонду для просування туристичних дестинацій на теренах України [52]. Автор зазначає, що розвиток туризму потребує розвитку великої кількості дестинацій та зауважує, що світові вчені (Йогансен, Купер, Флетчер) розглядають дистиляції, як сукупність пам'яток, доступності, зручності інфраструктури та допоміжних служб та для прикладу наводить відомі дестинації світу Італії, Франції, Великої Британії та Польщі.

Отже, аналіз фахової літератури та й практичного досвіду подібної організації в районі засвідчив, що питання розвитку туристичної галузі є достатньо актуальним, однак стосовно обраного нами ракурсу розгляду проблеми потрібно розділяти цей розгляд на туризм, як виключно напрям державної політики, який потребує відповідних організаційно–фінансових, кадрових, наукових та безлічі інших напрямів підтримки, і туризм, зокрема й «зелений» чи сільський, який може певною мірою вирішити чи покращити питання фінансового забезпечення місцевого населення. Це – різні вектори розгляду проблеми. І підходити до її розв’язання можна лише чітко усвідомивши суть та напрями її реалізації.

1.2. Класифікація програм та їх основні ознаки

Кожен регіон України має свої напрями для розвитку туризму, закріплені у Стратегії розвитку регіону, а також у різного роду Програмах розвитку. Зокрема, Рівненська область своєю роботою у розвитку туризму керується Стратегією розвитку Рівненської області на перспективу до 2027 року [83], Програмою розвитку туризму в Рівненській області на 2021–2023 роки [74], та Стратегією розвитку туризму та рекреації[86], які діють у рамках чинного законодавства та Програм розвитку, зокрема Програми розвитку туризму в Україні [76]. Усі ці програми розроблені відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [31], мають власний сегмент реалізації, координуються відповідними органами державної влади тощо.

Зокрема, в контексті цього підрозділу особливу увагу звернемо на Програми розвитку туризму місцевих, районних та обласних рівнів, Стратегії розвитку громад Рівненщини, а також дотичні до розвитку туризму Програми соціально-економічного розвитку, Програми розвитку культури тощо. Адже, в ході даного дослідження було виявлено, що не всі громади Рівненської області вбачають активний розвиток туризму на своїх територіях

пріоритетним напрямом місцевої політики, що цілком логічно і передбачає, незважаючи на загальний напрям креативних індустрій, що реалізується чи, принаймні, популяризується в Україні, пошук конкретних, тобто локальних особливостей чи плану дій для конкретної територіальної громади[59,60].

Розглянемо Програму розвитку туризму в Рівненській області на 2021 – 2023 роки [74], оскільки відносно локальний період дає можливість краще зрозуміти проблемний ряд та завдання, що виникають під час реалізації таких програм..

Метою створення цієї Програми є :

- Посилення економічної вигоди від надання туристичних послуг;
- Розвиток різноманітності туристичних продуктів та пропозицій;
- Формування спільних туристичних продуктів у колаборації з іншими регіонами;

- залучення інвестицій у туристичну сферу Рівненщини [74];

Серед пріоритетних напрямів цієї програми виокремлюють:

- Розширення асортименту туристичних товарів та послуг;
- Підвищення кваліфікації надавачів туристичних послуг;
- Промоція туристичних продуктів [74].

Особливу увагу розробники (Л.Романюк, О.Бірюков) Програми приділяли «об'єктам–магнітам» Рівненщини – Дубенський та Тараканівський форт, Тунель кохання та Острозький замок, зазначаючи, що Рівненщина є лідером із подачі грантових заявок серед інших областей, позаяк має значний потенціал для розвитку інноваційного напрямку в туризмі регіону [74].

Чітка та продумана політика управлінців області зосередила увагу розробників на всебічному підході до розвитку туристичної галузі. Враховуючи сучасні тенденції, «центр тяжіння» цієї галузі зосереджений саме на внутрішньому туризмі. Комунікація налагоджена з усіма ланками, залученими в процесі надання туристичних послуг. Присутнє безпосереднє навчання «надавачів» послуг у сфері туризму, а також система доступних

кредитів до 50 000 грн. для охочих жителів громади, які планують розвивати «агросадиби» та «зелений туризм», що, тим самим, створює мотиваційне підґрунтя для жителів громад. Також, для охочих увійти до туристичної сфери є низка грантових програм, реалізація яких зосереджує свою увагу на розвитку соціального підприємництва, розвитку туристичної сфери та розвитку само зайнятості населення.

Як бачимо, на обласному рівні все достатньо чітко продумано та прораховано, задіяні усі можливі інструменти та важелі впливу для стимулювання розвитку туристичної сфери та дотичних до неї галузей. Проте, як справи йдуть у громадах, які отримали усю повноту повноважень після реформи децентралізації?

Розглянемо детальніше Програми та Стратегії розвитку, що мають громади Рівненщини для реалізації позитивних змін у сфері туризму. На Рівненщині, після реалізації реформи децентралізації, утворилося 67 громад. Для прикладу, у нашому дослідженні, розглянемо кілька з них детальніше та охарактеризуємо ті напрацювання, на яких зосередили увагу громади при розробці Програм розвитку та Стратегій. Відразу зазначимо, що не всі громади мають розроблену Стратегію розвитку громади.

Дуже важливо охопити більшу кількість громад Рівненщини, щоб помітити взаємодію і взаємовплив громад та їх активних (чи пасивних) позицій щодо розвитку туризму на своїх територіях.

Білокриницька ТГ вважає одним із напрямів своєї діяльності збільшення туристичних потоків, залучення інвестицій та збільшення кількості зайнятих у цій галузі, керуючись ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [32].

Серед основних завдань Програми виділяють [71]:

- створення умов для забезпечення сталого розвитку туристичної галузі;
- створення додаткових робочих місць;

- популяризація туризму та культури краю;
- розвиток та зміцнення матеріальної бази туризму;
- ефективне використання рекреаційних ресурсів, об'єктів історико-культурної спадщини та необхідність їх збереження;
- організація рекламно-інформаційної підтримки розвитку галузі;
- відтворення народних традицій та ремесел [71].

Серед основних заходів реалізації Програми є наступні:

- культурно-пізнавальний туризм. Облаштування маршрутів та осередків, пов'язаних з історичними постатями, визначними подіями й культурною спадщиною;
- відродження, збереження, розвиток та популяризація туризму Білокриницької ТГ
- організація та проведення конкурсів та заходів до Всесвітнього дня туризму;
- організація та проведення тренінгів для представників туристичної сфери;
- підготовка та просування інвестиційних пропозицій;
- проведення моніторингу та забезпечення інформаційної підтримки;
- розвиток вело інфраструктури на території громади;
- розробка та виготовлення туристичної карти, фото-, відео-презентаційних матеріалів;
- виготовлення та встановлення вказівників, інформаційних стендів до основних туристично-екскурсійних об'єктів, поліграфічної сувенірної продукції [71].

Обов'язки щодо виконання Програми покладені на відділ освіти, сім'ї, молоді, спорту, культури та туризму Білокриницької сільської ради, директора «Культурно-дозвілєвого центру», керівників клубних закладів та бібліотек. Тобто, як бачимо, основний акцент у реалізації цієї програми ставиться на народознавчий аспект, як найбільш доступний та найменш

витратний для громади. Але і в цьому випадку потрібно чітко визначити виконавців, інакше громада не вирішить ці питання в принципі, тим більше, що нагальних питань, які будуть першочерговими, є безліч (медицина, загальноосвітня школа, робота із соціально-вразливими верствами населення тощо)

Козинська ТГ розробила «Програму розвитку туризму в культурно–туристичній галузі на 2021 – 2023 роки» [73] на основі ЗУ «Про туризм» [33], «Програми розвитку туризму в Рівненській області на 2021–2023 роки» [74] та ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [32].

Основні родзинки Козинська громада вбачає в руслі річки Пляшівка, на якій знаходиться острів Замок, штучний водоспад, Воскресенська церква пам'ятка архітектури ХІХ ст., Шевченкове джерело та природа, що є не забрудненою від підприємницької діяльності.

Серед напрямів для реалізації Програми виокремлені наступні:

- створення туристично–інформаційного центру;
- розвиток мережі туристичних маршрутів;
- встановлення інформаційних знаків та щитів;
- виготовлення поліграфічної продукції;
- підтримка народних промислів [73];

Зокрема, на реалізацію Програми передбачено 259 000 грн., з яких у 2021 році в рамках Програми очікується:

- закупівля та встановлення сміттєвих урн;
- встановлення рекламної стели з визначними місцями Козинської громади;
- встановлення вказівних знаків із напрямом руху до визначних місць громади;
- встановлення огорожуючих поручнів [73].

Виконавцями Програми є Відділ освіти, культури, туризму, молоді та спорту Козинської сільської ради, на який покладено зобов'язання щодо

реалізації визначених напрямів. І тут, як помітно з переліку заходів, нічого конкретного, тобто такого, що становитиме інтерес іноземних туристів, немає. Всі перераховані альтернативи є загально відомими і передбачають лише окреслення проблеми, а не її вирішення..

Однією з громад Рівненщини, що має Стратегію розвитку [84], є Степанська ТГ. Стратегія розвитку цієї сільської ради на 2020–2025 роки базується на ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [32], «Про добровільне об'єднання громад» [29], «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [28] та «Про засади державної регіональної політики» [30], а також Постановах Кабінету Міністрів України від 16.03.16 р. № 200 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад» [65] та «Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних і прогнозованих документів соціально–економічного розвитку об'єднаних територіальних громад» [66] затвердженої наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва, житлово–комунального господарства України №75 від 30.03.16 року. Утім будь–якої конкретики щодо майбутнього розгортання привабливих для туристів форм, тут немає. Це, скоріше за все, декларації. А відтак, і годі сподіватися на успіх.

Дубровицька територіальна громада також має «Програму соціально–економічного та культурного розвитку на території Дубровицької міської ради на 2021 рік» [69], засновану на Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетному [7] та Податковому кодексам України [64], Закон України «Про державне прогнозування та розроблення Програми економічного і соціального розвитку України» [28].

Серед інших, це одна із Програм, що має чітке завдання – формування позитивного туристичного іміджу Дубровиччини та розвиток туристично–рекреаційної інфраструктури та територій, а саме сприяння встановленню

місцевого туристичного продукту, забезпечення розвитку інфраструктури туристичних об'єктів маршрутів та рекреаційних територій і їх облаштування та маркування. І якщо в активі громади є чимало яскравих народознавчих чинників, починаючи від етнографічного свята «Водіння куста», якісних і оригінальних зразків локальної кухні, все одно у Програмі не помітно конкретики, відтак і майбутнього результату.

Дубенська міська територіальна громада своєю роботою орієнтується на «Програму соціально–економічного розвитку», «Програму розвитку туризму Дубенської міської ради на 2021 рік», а також Стратегією розвитку м. Дубно [68, 76, 82].

Серед основних документів, що регламентують діяльність Дубенської міської ради, розглянемо Стратегію розвитку. Серед заходів щодо реалізації Стратегії виділяють;

- забезпечення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток матеріально–технічної бази туристичної галузі;
- створення єдиного реєстру об'єктів туристично–рекреаційного комплексу;
- виготовлення та облаштування вказівників, інформаційних щитів дорожніх туристичних знаків;
- проведення інвентаризації об'єктів туристичної інфраструктури проведення реставраційних робіт;
- сприяння створенню розгалуженої системи різнопланових туристичних маршрутів;
- сприяння створенню розгалуженої системи різнопланових туристичних маршрутів;
- створення сприятливих умов для розвитку перспективних напрямків туризму, для прикладу екстремального, культурно–пізнавального, кінного, мисливського, етнічного, спортивно–оздоровчого та екологічного [82].

Серед виконавців цієї Стратегії зазначені – управління економіки і власності, відділ культури і туризму, управління архітектури і будівництва, Дубенський національний історико–культурний заповідник та низка громадських організацій.

І в цій Програмі – переважно декларації, тобто для майбутнього та ефективного впровадження її у життя потрібна розробка детального плану дій з покроковим індексуванням відповідальних та обсягу зробленого, інакше, виходячи з ментальності населення та відсутності бажання його працювати на результат, ці декларативні положення також будуть черговою характеристикою районної чи територіальної безгосподарності. Тим більше, що покласти відповідальність на громадські організації – це чергова примара, адже останні не мають важелів впливу на громаду і можуть діяти виключно рекомендаційним шляхом.

Наступним розглянемо Програми, що регулюють діяльність сфери туризму Демидівської територіальної громади. Ця громада має Стратегію розвитку Демидівської сільської ради на 2019 – 2022 роки, яка враховує всі переваги та недоліки громади, а також досвід і прорахунки навколишніх громад [81].

Процес стратегування відбувався за сприяння експертної підтримки Центру розвитку місцевого самоврядування та в рамках програми U–Lead з Європою та розроблено терміном на чотири роки.

Серед стратегічних цілей громада ставить перед собою сталий економічний розвиток. А серед завдань для вирішення цієї цілі – створення нових туристичних продуктів та розробку маркування нових туристичних маршрутів. В контексті основних напрямів реалізації розвитку туризму громада передбачає:

- реконструкція історичного середовища села Пляшева;
- створення музею просто неба (скансен) в урочищі Шашків Яр;
- розробка веломаршруту;

- розвиток зеленого туризму;
- відновлення та підтримка сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Стир з облаштуванням рекреаційних зон в її заплаві [81].

І ця програма серед усіх вирізняється хоча б якоюсь конкретикою, за якою вже помітний результат. Залишається лише підвести під цю програму відповідний організаційно–фінансовий чинник і можна спробувати реалізувати її в принципі.

Таким чином, вищенаведений перелік територіальних громад області та їх програм фінансової підтримки місцевого населення на локальному рівні, засвідчив, з одного боку, значну уніфікацію усіх документів і, відповідно, очікуваних результатів, а відтак, це не дає підстав на сподівання у майбутньому на яскраві здобутки. Тим більше, що у всіх Програмах не передбачено відповідне навчання фахівців, підвищення їх кваліфікації тощо, тобто людський фактор фактично ігнорується, що не може привести до високого результату.

Позитивом можна вважати лише те, що процес пошуку розпочався і саме в ньому будуть наявні хоча б якісь результати, які можна буде коригувати в процесі подальшої діяльності, спрямованої на підвищення іміджу територій, а згодом, і вирішення інших фахових питань. Тому управлінським органами на місцях потрібно у найкоротші терміни локалізувати ці програми, розпочати пошук коштів, провести широке обговорення чи ознайомлення членів громади із наявною програмою і розпочати конкретний процес.

1.3. Методологія та методи дослідження

Методологічною основою виконання кваліфікаційної (магістерської) роботи «Креативні маршрути громадами Рівненщини» є використання загальнонаукових та специфічних методів пізнання. Наукове пізнання даної

теми передбачає використання комплексу засобів та прийомів дослідження задля відображення реальних процесів, що відбуваються у громадах, зокрема переходу закладів культури та туристичної галузі до ринкових умов роботи та новітніх сучасних технологій, інформатизації суспільства тощо.

Дослідження передбачає використання наступних методів:

– *соціологічні методи*. [51] Завдяки цим методам вдалося виявити закономірність між розвитком культури та туризму у громадах Рівненщини, а також провести низку інтерв'ю серед працівників культури громад області, зібрати необхідну інформацію для підготовки кваліфікаційної роботи, а також провести тестування сучасних технологій під час фінального форуму, на якому були представлені працівники культури м. Острога, ознайомитися з соціологічними опитуваннями, які проводять працівники культури та туризму задля поліпшення надання якісних послуг (Гоцанська ТГ, Смизька ТГ, Малолюбашанська ТГ тощо).

Одним з емпіричних методів, застосованих при підготовці кваліфікаційної роботи, є *спостереження* [51, 100].

Метод спостереження був одним з основних, що застосовувалися при виконанні наукового дослідження; саме цей метод дозволив виявити ту динаміку, з якою почали розвиватися громади після здобутих у процесі реалізації проекту «Креативні маршрути успіху громадами Рівненщини» знань та навичок, а також у рамках підписання меморандуму про співпрацю. Збирання інформації, опрацювання сайтів громад Рівненщини, їх постанов та рішень задіяних у реалізації соціокультурної діяльності. Проте, головним у методі спостереження є невтручання у соціокультурну діяльність закладів культури, а також роботу відділів туризму, що дало можливість отримати «чистий» результат.

Тож, саме метод спостереження надав необхідну інформацію, яка дозволила більш ефективно оцінити наявні зміни, що відбулися у культурному розвитку територіальних громад.

Порівняльний метод дозволив провести порівняльний аналіз культурного розвитку громад, застосування інноваційних методів роботи, участь у грантовій діяльності та результатів проведеної роботи.

До *емпіричних методів*, задіяних у науковому дослідженні, можна віднести й «метод полеміки». Адже, саме завдяки цьому методу вдалося провести дискусію між працівниками культури та туризму області на фінальному форумі проекту «Креативні маршрути успіху громадами Рівненщини» та почути про їх напрацювання, досвід, ідеї для розвитку громад, в яких вони працюють.

Для наукового дослідження використаний і *експертний метод* – *СВОТ* аналіз закладів культури громад Рівненщини. Завдяки застосуванню закордонної практики – оцінці сильних та слабких сторін, а також оцінці зовнішніх загроз та можливостей вдалося виявити більш потужніші заклади, з яких варто брати приклад менш ефективно розвиненим структурам. І взагалі почати вивчати наявний досвід, постійно співставляючи його результати зі своїм власним.

Монографічний метод використаний нами для всебічного та глибинного вивчення успіхів громад Рівненщини, зокрема таких як Демидівська, Гощанська, Радивилівська, Острозька тощо.

Прийоми зіставлення і деталізації дозволи більш якісно проаналізувати туристичну діяльність територіальних громад [51, 100].

Серед інших методів дослідження використаних у науковій роботі варто виокремити й ті, що базуються на використанні вторинної інформації (зображення на картах, картосхеми та дані переписів/описів, каталогів, даних щодо діяльності установ, а також іншої документації територіальних громад). Водночас не обійтися без польових досліджень (безпосередній огляд туристичних принад), проходження окремих туристичних маршрутів. Аналіз туристичних путівників, буклетів, рекламних оголошень, пам'яток для туристів виявив потужну інформаційну базу для промоції туристичних

локацій регіону та й активне використання соціальних мереж акцентують увагу на родзинках громад. В дослідженні застосовані й методи, які ґрунтуються на первинній інформації отриманій внаслідок спостереження, інтерв'ювання, анкетування тощо.

Описовий метод [51, 100] активно використаний у науковій роботі задля опису атрактивних пунктів та туристичних маршрутів, які представленні на території Рівненщини.

Соціально–економічні методи дослідження наукової роботи охоплюють питання рівня та якості життя, економічної активності мешканців громад, доступності та якості соціальних та культурних послуг, зокрема й туристичних послуг. Цей метод не вичерпується певним проміжком часу, а має постійну зміну значення, відповідно до змвни тих чи інших показників [51, 100].

Контент–аналіз – один із сучасних методів дослідження туристичної галузі. Зокрема, завдяки цьому методу мали можливість спостерігати за розвитком комунікативного середовища зосередженого на використанні соціальних мереж, офіційних сайтів громад, установ, блогів тощо.

Серед інших методів, що активно використовувався – *метод SWOT–аналізу* (Див. Дод.) сильних та слабких сторін розвитку туристичної сфери у громадах Рівненщини. Під поняттям «сильні та слабкі» сторони враховували внутрішні чинники (зокрема географічне розташування, наявність/відсутність екологічно–забруднюючих підприємств, природних заповідників та заказників, людських ресурсів тощо), а під поняттям «можливості та загрози» застосовували зовнішні чинники, що визначають перспективу розвитку туристичної галузі.

Загалом усі методи можна поділити на декілька груп. *До теоретичних методів* належать *сходження від абстрактного до конкретного*. Цей метод дозволив осягнути глибину рушійних змін, які відбулися у громадах Рівненщини. Розгляд деяких питань від узагальнених фактів до конкретних

фактів у конкретній громаді надав можливість зробити висновки щодо певного питання.

Усі перераховані вище методи дослідження, застосовані у даній кваліфікаційній роботі, зазвичай, переплітаються поміж собою та застосовуються у їх єдності і відмінності, незалежно від історичного розвитку подій. Тому процес дослідження, виконаний у даній роботі, може бути визначений як інтегрований результат усіх використаних методів пізнання.

Висновки до Розділу I

Отже, аналіз історіографічної та джерельної бази виявив посилення інтересу науковців XXI століття щодо питань розвитку туризму як соціального феномену, адже саме він є потужною сферою, що саме розвивається та поглиблюється. Вагомий вплив туризму на розвиток людського потенціалу посилює соціальний ефект цього явища. Ці питання підіймають не лише науковці культурологічного спрямування, а й соціологи, економісти, менеджери тощо. Широкий спектр досліджень базується переважно на всеукраїнському рівні, проте досить широко представлений й регіональний вимір.

Уніфікація Програм розвитку туризму у громадах надає примарне уявлення про розвиток цієї галузі, гостро постає питання підготовки відповідно кваліфікованого кадрового забезпечення.

Позитивним лишаються ті позитивні здобутки громад, які наявні на даний час та посилюють туристичну привабливість територій. Однак туристична сфера громад потребує фахових управлінських рішень, зокрема пошук коштів на розвиток, широкого обговорення серед населення

Розділ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ.

2.1. Загальна характеристика культурного потенціалу регіону

Розглядаючи дане питання, потрібно зосередити уваги на напрацьованому досвіді організації подібної діяльності. І в цьому плані наявні туристичні маршрути можуть дати добру підставу для майбутнього прогнозування. Серед тих, що ефективно чи хоча б якимось чином позиціонували Рівненщину і які вже користуються популярністю, є наступні:

- «Рівне вчора сьогодні завтра»;
- «Дорога до храму»;
- «Пам'ятка садово–паркового мистецтва, парк ім. Т.Г.Шевченка»;
- «Батьківщина Уласа Самчука»;
- «Березнівський дендропарк» [4];
- «Тараканівський форт»;
- «Твердиня над Іквою» [54, 91];
- «Волинські Афіни»;
- «Межирічі Острозькі» [87];
- «Місцями козацької слави»;
- «Корець – обитель християнства»;
- «Гощанське Погориння» [17];
- «Пересопницьке Євангеліє» [56];
- «Млинів»;
- «Дубровиця» [22];
- «Вузькоколіяка» [91].

Кожен із вищенаведених має свій культурний потенціал, форму презентації, економічний та організаційно–культурний ефект.

Розглянемо ці маршрути більш детально.

«Волинські Афіни» – це маршрут, прокладений Острозьким краєм, де було розвинене просвітництво ще у XV столітті. В рамках туристичного маршруту туристи мають змогу побачити архітектурні, історичні пам'ятки, міста Острога, а також Свято–Троїцький монастир, сс. Межиріч та Град джерела Святого Миколая у с. Гільча. Це достатньо відомий маршрут, який чимало років користується популярністю у туристів будь–якого спрямування, оскільки в його основі лежать факти національної історії. Він має усі необхідні можливості для якісної організації руху. Тож є всі підстави, що у міру поглиблення розуміння важливості туристичної галузі в українському соціумі, буде відбуватися відповідний перерозподіл коштів для поглиблення позиціонування наявних там пам'яток [15].

«Місцями козацької слави» – туристичний маршрут, спрямований на розкриття туристам історії українських гетьманів Івана Мазепи та Богдана Хмельницького, їх відвідини краю, участь у національно–визвольному русі. Зокрема, с. Пляшева та національний історико–меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» Демидівської територіальної громади є важливим сегментом цього туристичного маршруту. Саме на території заповідника під час Визвольної боротьби 1648–1657 рр. відбулася одна з найбільших битв в історії України. Для вшанування цієї події створено архітектурний комплекс, центром якого є Георгіївська церква [55, 81, 91]

Сьогодні цей центр також є достатньо відомим і користується популярністю не лише в учнівської чи студентської молоді, але й різних суспільно–демографічних прошарків українського соціуму та іноземців. Тим більше, що проведені неодноразово реставраційні роботи, як і пам'ятки, зібрані в археологічних експедиціях і сконцентровані у музеї, також варті уваги і є предметом зацікавлень різних груп населення.

Сакральний перлиною Рівненщини є «Корець – обитель християнства» – це комплекс Свято–Троїцького жіночого монастиря, який вшановують християни як східного, так і західного обрядів [58]. У монастирі молитва не

зупиняється ні вдень, ні вночі та спрямована на вимолення людських гріхів. До маршруту входять відвідування церкви Святого Миколая, церкви Святої Параскеви–П'ятниці, Свято–Іллінська та Кузьмо–Дем'янська церкви. В рамках паломництва туристи можуть відвідати і могили праведників, що розташовані на території комплексу [10]. Це також одна з визначних пам'яток національної культурної спадщини, що становить інтерес цивілізованого світу. Лише розширення популяризації цього центру сприятиме перетворенню м. Корець на центр світового паломництва. Тим більше, що і сакральні пам'ятки, розміщені на цій території, цьому сприятимуть повною мірою.

Україна завжди славилася дендрологічними парками. Достатньо у підтвердження назвати славнозвісні «Софіївку» та низку паркових зон у Білій Церкві, не кажучи про потужні дендрологічні парки Криму, які вже давно стали центрами дослідницького пошуку і численного відвідування туристів.

Березнівський дендропарк заснований у 1979 році за ініціативи М.Новосада. Нині парк нараховує майже 900 видів деревних рослин. Парком прокладені прогулянкові доріжки, також є окремі ділянки декоративних рослин, березовий гай [4].

У 1989 року дендропарк отримав статус «Державного заповідника», що дещо змінило фінансовий стан установи, допомогло унормувати необхідні структурні чинники, налагодити охоронну та репродуктивну діяльність. Він став центром широкої дослідницької діяльності. Березнівський дендропарк – це справжня перлина Західного Полісся [4].

«Гоцанське Погориння» – унікальний туристичний маршрут, який увібрав у себе народну культуру та історичну спадщину краю. Зокрема, перші згадки про Погориння датують 1097 роком у Літописі Руськім. Погориння славиться повітряними млинами, проте після низки сумних подій їх залишилося всього декілька [17].

Вітряні млини датуються XVIII століттям. Також є ще кам'яна Михайлівська церква XVII століття та унікальний парк, закладений невідомим майстром на початку XVIII століттям, часом, коли під впливом широкої організаційної діяльності ірландця Д.Маклера, в регіоні (Рівному, Боремелі, Млинові, Гощі) постала низка паркових структур, які й сьогодні користуються популярністю у місцевого населення. Цікавий цей маршрут і пам'ятками декоративно–прикладного мистецтва, адже саме в Гощі працюють відомі майстрині художньої вишивки, відзначені високими державними нагородами і саме вони є постійними учасниками найбільш помітних міжнародних фестивалів, що організуються на Рівненщині [9].

Розгалужена мережа атрактивних пунктів у територіальних громадах досить різноманітна та строката. До атрактивних пунктів відносять:

- гастроспадщину;
- виконавське мистецтво;
- фестивалі;
- майстри декоративно–прикладного мистецтва;
- пам'ятки культурної спадщини;
- арт–простори;
- креативні продукти [44].

У рамках проекту «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» від Асоціації міст України і Рівненського відділення та спільно з Українським Культурним фондом були зібрані представники практично з усіх об'єднаних територіальних громад Рівненщини. Саме на цьому зібранні вони мали змогу ознайомитися з креативними менеджерами, оригінальними підходами інших громад до реалізації цієї культурної практики. Започаткування даного проекту дало поштовх до обміну досвідом та налагодженню кроскультурної співпраці, а також обміну досвідом у здобутках більш успішних громад. Для нас, майбутніх фахівців, досвід успішної громади є дуже корисним, адже дає можливість оцінити ті менеджерський

прийоми та методи, які громади залучають до популяризації атракції культурної спадщини та іншого, як ефективного інструменту для позитивного розвитку туристичної діяльності.

Задля розвитку туристичної діяльності є необхідність ґрунтовної її підготовки, зокрема:

- вибір пунктів маршруту;
- вкладання по черговості пунктів від початку до закінчення маршруту;
- розробка схеми маршруту;
- активізація та монетизації маршруту [43].

На початковому етапі громади обирають найбільш яскраві, тобто знакові місця історичного, культурного, релігійного змісту, елементи культурної спадщини чи подію, яку варто відвідати.

Наступним кроком є ефективне прокладання маршруту, яке було б оптимальним за часом, відстанню та іншими критеріями, і лише потім розпочинається безпосередня розробка схеми маршруту.

Проте, «сухих» статистичних річних звітів закладів культури недостатньо для того, щоб виявити становище туристичної сфери на території громад, а іншого, в якому б було помітно роль працівника культури, поки що немає.

Спробуємо це розкрити на регіональному прикладі, учасником якого була авторка даного дослідження.

Проект УКФ та Асоціації міст спрямований на виявлення найбільш вдалих сегментів розвитку туризму у громадах. Чим цікавий цей розвиток і що можна було б запозичити у подальшу практику подібної організації?

На теренах територіальних громад Рівненщини вже чимало часу відбувається досить потужний фестивальний рух, який локалізується як територією однієї громади, так і територією району чи всеукраїнського рівня. Нагадаємо, що, до прикладу, у 2011 р. на Рівненщині було проведено майже 120 фестивальних заходів різного рівня упродовж року. І хоча ця статистика

мало що свідчить, не можна відкидати надзвичайно важливий потенціал як організаторів, так і ідей, що лягли в основу цих фестивалів.

Розглянемо їх детальніше, «Красносільські вітряки» – цей фестиваль заснований у 2009 році поблизу вітряка на території села Красносілля Гощанського району. 2018 року фестиваль здобув статус всеукраїнського. Це типовий фестивалльний захід із яскраво вираженим народним колоритом як у формі організації, так і за своїм змістом.

До речі, млин–вітряк належить до старіших видів млинів та дозволяє зазирнути відвідувачам у віхи історії. Аматори народного мистецтва інтерпретували давні легенди у мистецькій performance, який додає колоритності всьому фестивалю. «Красносільські вітряки» у своїй основі мають на меті збереження та популяризації народної творчості, традиції, історії та побуту. За вимогами заходу, кожен з учасників презентує свій регіон і його побут та культуру. Щороку фестиваль збирає кілька тисяч відвідувачів, майстрів декоративно–прикладного та образотворчого мистецтва. Навіть у період карантину фестиваль продовжував відбуватися, що дало змогу навіть новоствореним колективом взяти участь у дистанційному його форматі.

Для популяризації фестивалів залучають новітні технології зокрема брендування сувенірної продукції [42].

Фестиваль «Від села до села колосяться поля. Нас єднують фестивалі – ми єдина сім'я!» проводиться на території старостинських округів Демидівської територіальної громади. Цей фестиваль проводиться щорічно у період з червня по вересень та має на меті популяризувати місцеві звичаї та традиції. Кожне село презентує свої надбання у різних галузях культурної практики та передає естафету наступному селу [42]. Низка мистецьких заходів спрямовується на згуртування жителів громади. Взагалі, потрібно підкреслити, що фестивалльний рух сьогодні являє достатньо потужну альтернативу концертному сезону. Інакше кажучи, програма культурного

обслуговування сільського населення активно продукована у радянську добу, сьогодні фактично згорнута і село таким чином залишилося поза увагою будь-яких професійних форм культурної творчості. Тому саме фестиваль, а на Рівненщині фінальні заходи у переважній більшості організуються саме на селі, і вирішує певним чином цю проблему. Тому фестивальна практика користується таким попитом в регіоні. Утім, якщо на Волині фестивальний рух має в основному яскраво виражений політичний чи ідеологічний сегмент, маючи в своєму арсеналі чимало заходів з історичної реконструкції, то на Рівненщині ці заходи обмежуються в основному народознавчим чинником, хоча є тут і чимало яскравих заходів, спрямованих на поглиблений розвиток професійного мистецтва, зокрема органної, камерної чи загалом інструментальної музики.

Фестиваль «Грушевська юшка» Великоомелянської сільської територіальної громади заснований у 2017 році за ініціативи Грушевського будинку культури. Етнофестиваль проводиться на березі ставу «Карпове урочище». Окрасою фестивалю є кращі українські традиції. Гостини гастропадщиною створюють особливу атмосферу [42].

Для збагачення та розвитку культури серед маркетингових прийомів організатори надають відвідувачам фестивалю взяти активну безпосередню участь в організації дійства, що безпосередньо дозволяє учасникам зануритися в атмосферу давнього побуту [42].

Фестиваль «Етно–поле» започаткований у 2016 році та приурочений до дня смт. Клевань. Проходить у першу неділю вересня та має кілька локацій:

- паркова зона та галявина стадіону селище Клевань;
- лісопаркова зона селище Оржів.

Фестиваль об'єднує громаду презентацією різновидів декоративно–прикладного мистецтва, виконавського мистецтва, українського ремесла, Бібліотечного дивокраю у бібліотеці під відкритим небом, етно–показом одягу та просвітницькою галявиною [42].

Фестиваль «Віфлеємська стайня в ніч Різдва» Клесівської територіальної громади організований з метою вивчення, пізнання та збереження різдвяних традицій за допомогою декоративно–прикладного мистецтва. У рамках цього заходу учасники представляють на широкий загал унікальну шопку, тобто макет Віфлеємської стайні в ніч Різдва Христового. Окрім презентації, цей захід цікавий тим, що, власне, презентації доповнюються живим вертепом різноманітними майстер–класами та різдвяними піснями; організатори доповнюють фестиваль презентацією гастронадшиною різдвяних страв регіону [42]. Взагалі переважна більшість фестивалів у регіоні і на Рівненщині зокрема, передбачає проведення по їх завершенню обговорень у вигляді наукових чи краєзнавчих конференцій, що певною мірою посилює та структурує інтерес, на базі якого й організовувалося конкретне дійство. Та й проблемний ряд піз час таких обговорень також достатньо помітний і дає підстави для майбутнього руху.

Фестиваль «Крупецькі гостини» започаткований у 2017 року. Концертна програма також різноманітна та включає у себе конкурсні номери, концертні номери різних закладів культури сіл громади, а також інших територіальних громад, зокрема Демидівської, Козинської, Тараканівської, Мирогощанської тощо. Святкова програма насичена діями та розвагами. Зокрема, у рамках фестивалю діють арт–майданчик сімейної творчості, парад дитячих візочків, дегустація твердого сиру та молочної продукції, майстер–класи, фотозони, ресторація просто неба. Фестиваль покликаний об'єднувати однодумців, поціновувачів української культури, виконавського мистецтва тощо. Наголосимо також, що фактично для кожного фестивалю Рівненщини характерним є широка демонстрація зразків декоративно–ужиткового мистецтва, може саме тому воно чи не найкраще розвинуте в регіоні. Доповнює цю практику і широка участь у подібних заходах представників чи учнів дитячих художніх шкіл, фахових коледжів та інших специфічних

навчальних закладів, причетних до побутування декоративно–прикладного мистецтва.

Щодо виконавського мистецтва Рівненщини ходять легенди, адже наш край дуже співучий. Розглядаючи каталог «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» важко не помітити те різноманіття колективів та виконавців української пісні, яке насичують культурне життя краю. Наведемо у підтвердження декілька переконливих фактів.

Виконавське мистецтво Рівненщини різноманітне та представлене ансамблями пісні і танцю, хореографічними колективами; значний пласт його вимірів посідають оркестри, рок–гурти, а також окремі виконавці.

До прикладу, ансамбль сучасного танцю «Калейдоскоп» діє при Радивилівському міському будинку культури з 1996 року. Не одне покоління активних дітей зросла у ньому. Ансамбль веде активне фестивалеве життя на районному, обласному, всеукраїнському та міжнародному рівні. Активна позиція учасників дозволила йому взяти участь у благодійних акціях, концертах та бути залученими до благодійних справ, зокрема збору коштів на лікування хворих, організація концертів для соціально–незахищених груп населення [42].

Колектив «Острівчанка» Демидівської територіальної громади створений у 1989 році та несе у культурний розвиток традиції притаманні саме цій території, відтворює майже забуті пісні та інтерпретує їх під сучасне життя [42].

Ансамбль «Калина» Деражнянської територіальної громади заснований у 1987 році в Деражнянському будинку культури. Ансамбль – активний учасник культурно–масових заходів не тільки Деражнянської громади, а районних, обласних заходів. Репертуар колективу спрямований на пісні повстанського, стрілецького, обрядового характеру. Ансамбль активно займається збереженням нематеріальної культурної спадщини краю. Серед

іншого у його практиці – запис автентичних зразків і презентація їх на сцені, тобто широка популяризація народної культурної практики [42].

Серед представників виконавського мистецтва в номінації окремих виконавців Дядьковицької територіальної громади, Всеволод Синкевич – учасник гурту «Принада» та «Арт–проекту таланти ХХІ століття». Гуморист, артист, виконавець, активних громадянин своєї громади – не повний перелік здобутків самородка Дядьковицької громади.

Колектив танцювального фітнесу «ZZ Dance» створений у 2017 році з оздоровчою метою та згодом він почав брати участь у різного роду культурно–мистецьких заходах, постійно здобуваючи собі прихильність місцевої публіки .

У репертуарі Здолбунівського колективу понад 20 композицій. А ще Здолбунівщина цікава рок–гуртом «Жнива» – це ще один представник виконавського мистецтва, створений у 1990 році на базі Здолбунівського ремонтно–механічного заводу [42].

Гурт не залишається осторонь культурно–мистецького життя Рівненщини. Проте й не полишає волонтерської діяльності, зокрема у 2016–2017 роках підтримував воїнів на Сході України; в рамках цієї акції було проведено 15 концертів.

Клеванська територіальна громада славиться не тільки однією з трьох форм туризму – «Тунелем кохання», а й виконавським мистецтвом, зокрема до каталогу громад Рівненщини увійшли одразу два представники цього спрямування – аматорський народний ансамбль «Експромт» та «Народний аматорський хор духовної пісні».

Обидва створені у 1990–х роках, а вже у 2000–х роках отримали почесне звання «Народний аматорський колектив» та «Народний аматорський хор духовної пісні». Ансамбль працює у напрямку популяризації українського народного інструментального мистецтва. Репертуар та багатогранність характеру виконання творів ансамблю духовної

пісні не залишають байдужими жодного відвідувача культурно–мистецьких заходів громади [42].

Ансамбль «Серпанок» Корецької територіальної громади створений у 1989 році на основі фольклорного жіночого колективу, який з часом доукомплектувався чоловічим складом та інструментальної групою. У репертуарі ансамблю налічується понад 100 композицій. Ансамбль гідно представляє Корецьку громаду на різного роду фестивалях, мистецьких заходах не тільки на території Рівненщини, а й за її межами.

Корнинська територіальна громада славиться своїм виконавським мистецтвом, яке продовжує кращі традиції розвитку української пісні. Зокрема, до каталогу «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» увійшло два колективи цієї громади – ансамбль «Веретено», який розцвів із приходом нового керівника та ансамбль «Корнинчанка». Творчо–мистецький шлях колективів виходить далеко за межі країни. Особливої уваги колективи приділяють збереженням українських традицій [42].

«Наталонька» хореографічний колектив Мирогощанської територіальної громади створений у 1986 році. Він бере активну участь у культурно–мистецькому житті району, широко залучаючи й молодь громади [42] до культурно–мистецького життя.

«Джерело» народний аматорський вокальний ансамбль Привільненський територіальної громади створений у 1993 році. Ансамбль є постійним учасником культурно–масових заходів. Учасники колективу різних облікових категорій населення, проте їх об'єднує любов до української пісні [42].

Жіночий ансамбль «Журавка» Смизької територіальної громади створено у 1975 році. Репертуар ансамблю складається із самобутніх обрядових пісень та творів українських митців. Колектив неодноразово брав участь у культурно–мистецьких заходах районних, обласних та всеукраїнських рівнів та має звання «Народний самодіяльний ансамбль».

Сільська територіальна громада має ще одну родзинку виконавського мистецтва – зразковий аматорський дитячий оркестр «Смига». За 47 років діяльності змінилися не одне покоління дітей, проте слава оркестру лиш розквітає. Він став учасником місцевих, районних, обласних, республіканських, міжнародних заходів, марш–парадів, концертів, фестивалів, тощо. У 2001 році про діяльність оркестру був відзнятий фільм «Одухотворення», що стало ефективною промоцією культурної спадщини С.мизької територіальної громади [42].

«Кумоньки» жіночий вокальний ансамбль Тараканівської сільської ради. Ансамбль активно бере участь у культурно–мистецькому житті громади, а також проводить благодійні акції щодо збору коштів для осіб, які потребують допомоги, зокрема у січні 2021 року ансамбль збирав кошти на лікування тяжко хворої жительки громади. Активна промоційна компанія цього заходу відбувалася через соціальні мережі [42].

Загалом виконавська практика на Рівненщині має сталу тенденцію до збереження й популяризації власних здобутків. Причиною цього є широкий рух стосовно створення на цій території у 60–70 роках ХХ століття хор–ланок, які й відродили чимало оригінальних форм гуртового співу, притаманній цій місцевості, створили чимало текстів стосовно прославлення людини праці. Саме вони вплинули на формування репертуару, базованого на місцевому сегменті, який чи не найбільше сприяє формуванню патріотичних почуттів. Саме вони суттєво урізноманітнили побут люди праці [42].

Й сьогодні залишається популярною практика минулої доби стосовно підтримки самодіяльного художнього руху. І хоча сьогодні установи культури не в змозі утримувати кількісно великі художні колективи, принцип продовжує діяти й надалі. Тому чимало будинків культури створили відносно локальні інструментальні чи вокальні структури, які й надалі продовжують практику культурного обслуговування місцевого населення.

Серед атрактивних пунктів громад варто приділити особливу увагу і майстрам декоративно–прикладного та образотворчого мистецтва, які працюють подекуди в оригінальному жанрі зі звичних матеріалів тощо. Та все ж вони можуть бути цікаві пересічному туристу, як цікаві локації наповнені особливим змістом. Зокрема, креативна книга від майстрині Олени Медведєвої – це унікальна, свого роду, книга ручної роботи, де кожен аркуш вишитий. У доробку майстрині налічується понад 30 книг різних за жанрами – від дитячих казок до збірок класиків української літератури. Нині це своєрідний бренд Рівненської міської територіальної громади [42].

Великоомелянська територіальна громада славиться відразу кількома майстрами зокрема Володимир Хіночек – іконописець, творець сакрального мистецтва. Ірина Красногородська – розвиває техніку миловаріння, та Любов Маркопольська – лялькарка [42].

Ірина Нечипорук в'язальниця села Грушвиця. Завдяки своєму таланту створює унікальні дитячі ігри в техніці амігурумі. Зокрема, майстриня полюбляє в'язати іграшки–піжамниці в яких є мішечки для дрібних дитячих речей [42].

Художниця Марія Гаврилук – юна представниця декоративно–прикладного мистецтва Деражнянської територіальної громади. Основним жанром робіт є живопис. Через свої роботи майстриня залучає жителів громади до збереження духовних цінностей.

Ольга Шевченко майстриня Клесівської територіальної громади, яка володіє декількома унікальними техніками, зокрема бісероплетіння, європейське мереживо, вишивка. Також, у переліку її робіт є схожі на лозоплетіння. Майстриня неодноразово брала участь у різного роду виставках де представляла свою громаду [42].

Анастасія Іванова юна жителька Козинської територіальної громади. Попри свій юний вік працює в оригінальному жанрі – майстриня створює

пейзажі за допомогою кави, чим викликає неабиякий інтерес до своєї творчості [42].

Наталія Андрійчук та Юлія Хижавська – майстрині Корецької територіальної громади. Обидві працюють в унікальних техніках та з неординарними матеріалами, зокрема Н.Андрійчук – писанкарка та лялькарка, також вона створила низку автопортретів земляків та постійно захоплюється творчим пошуком. Ю. Хижавська працює зі звичними сірниками та має свій сімейний музей. В основному її роботи спрямовані на популяризацію духовної культури [42].

Раїса Кішман – представниця Малолюбашанської територіальної громади. Працює в техніці бісероплетіння, проте її роботи унікальні та сповнені турботи та позитивної енергетики. Гердани, які виготовляє майстриня, завершують образ будь-якої панянки. А ще заданими повір'ями ці прикраси виконують оберегову функцію. Її роботи відомі далеко за межами Рівненської області[42,60].

Ольга Онуфер Мирогощанської територіальної громади працює над створенням унікальних ляльок. Творчий доробок майстрині налічує понад 120 експонатів.

Валентина Бруньковска з Повчанської територіальної громади, майстриня художньої вишивки – гідний представник громади на сільських, районних та обласних заходах. Творчий доробок майстрині досить потужний, це зокрема вишиванки, доріжки, скатертини та особливу увагу заслуговують картини [42].

Лідія Поровчук, майстриня Привільненської громади, поєднує у своїх роботах культуру хліборобів, багатство полів та українську пісню. Особливе місце у творчому доробку майстрині займає дідух, адже вона відтворила у громаді застосування саме цього елемента сакрального мистецтва [42].

Юрій Костюк Смизької територіальної громади є нащадком кляпкара та виготовляє бочки з дуба. Відтворює та зберігає давнє ремесло на території

своєї громади [42]. Тож, як засвідчив навіть наведений перелік майстрів та художніх колективів, творчий потенціал Рівненщини достатньо потужний. Однак і він потребує постійної підтримки органів місцевого самоврядування, а також якісної студійної роботи, без якої досягти результату у мистецтві не можливо.

2.2. «Зелений туризм» як форма культурної діяльності населення регіону: на прикладі Малолубашанської сільської ради

Для становлення туристичної, як і будь-якої іншої, індустрії потрібні, як відомо, висококваліфіковані фахівці, здатні підвищити рівень туристичних послуг, створювати та підтримувати позитивний образ України як країни великих культурних і природних багатств. При цьому слід зазначити, що туризм, як культурне явище, має безліч форм виявлення: екологічний, кулінарний, освітній, паломницький тощо. Не торкаючись аналізу усіх сфер його виявлення, зосередимо увагу на «зеленому» туризмі, як найбільш перспективному напрямі, який потребує й менших коштів, фахівців та інших складових професійної бізнесової діяльності. Його перевага полягає у певному, майже екзотичному характері використання природних ресурсів країни, акцентуванні уваги відпочиваючих (туристів) на специфічних ознаках цієї діяльності, а саме: природному ландшафті, святково-обрядовому циклі, локальній кухні тощо, тобто тих фрагментах, які ще збережені в регіонах і які являють інтерес для іноземних громадян, що подорожують із метою отримати максимальну кількість емоцій від побаченого і почутого.

Для прикладу, можна розглянути Костопільщину, оскільки цей район має досить помітний історичний, культурний та природний потенціал. Подорожі краєм дозволяють туристам «перегорнути» сторінки локальної історії, відвідати край, що відіграв помітну роль у повстанському русі, завітати до повстанських криївок, побачити старовинні храми, що й досі

продовжують свою діяльність, доторкнутися до автентичного фольклору, звичаїв та обрядів, що побутують на даній місцевості [89]. На території краю розташовані чимало туристичних об'єктів, зокрема історичні місця, релігійні структури, музеї, заказники та парки. Знаковими туристичними локаціями району є:

- Храм Святого Олександра Невського, релігійний об'єкт;
- Костопільський районний краєзнавчий музей,
- Музей лісу, парк та музей;
- «Базальтові стовпи», геологічний заказник;
- Урочище Гутвин, місце історичних подій;
- Покровська церква, релігійний об'єкт;
- Великоמידське городище: історичне місце та музей;
- Церква Різдва Пресвятої Богородиці, релігійний об'єкт [8].

У свою чергу, сільський «зелений» туризм має всі передумови для розвитку, враховуючи сучасні тенденції та принципи інноваційного підходу, до вирішення даного питання [20]. Значним потенціалом Костопільщини, зокрема й сільських територій є її історія і багата духовна та нематеріальна культурна спадщина. Цей край має унікальне поєднання природних умов, різноманітних ландшафтів і об'єктів культурної спадщини. Усе це розширює умови для розвитку курортно–рекреаційної сфери.

Локалізуємо розгляд питання виявленням потенціалу Малолюбашанської сільської ради. В рамках розпорядження голови Рівненської облдержадміністрації від 18.02.2020 р. № 95 «Про оголошення 2020 р. Роком промоції культурної спадщини», проведено моніторинг із фото фіксацією пам'яток культурної спадщини області, в тому числі й зазначеної сільської ради. В ході візуального обстеження до переліку пам'яток громади були внесені наступні елементи:

- пам'ятник Меліораторам на честь освоєння мільйонного гектара земель;

- пам'ятний знак землякам, які загинули у Великій Вітчизняній війні (охоронний номер 442);
- пам'ятний знак землякам, які загинули у Вітчизняній війні (охоронний номер 434);
- пам'ятний знак загиблим воїнам УПА;
- пам'ятний знак воїнам та мирним жителям, які загинули під час II Світової війни та повоєнний період;
- Покровська церква та Дзвіниця Покровської церкви;
- Свято–Миколаївська церква.

Загалом до цього списку віднесено 6 пам'яток історії та 3 пам'ятки релігійного значення. До цього потрібно додати й наступне: територією Костопільщини пролягає туристична дестинація «Медове коло»[49,105], котра проходить через села Малолюбашанської сільської ради, зокрема с. Тихе та с. Мирне. Отже, підґрунтя для розроблення маршрутів паломницького та освітнього спрямування є. Втім, чимало питань залишається відкритими та не мають рішення для покращення ситуації, що склалася.

У той же час було б цілком доречним спрямувати зусилля громади на створення комплексних туристичних проєктів та єдиної стратегії розвитку туризму в районі; розширити участь у грантових програмах з метою отримання необхідних коштів на розвиток якісного продукту туристичної галузі, однак через низку організаційно–правових сегментів проблема не вирішується.

Однією з причин відсутності розгалуженої туристичної галузі на теренах Малолюбашанської сільської ради є низка проблем, що гальмують розвиток туристичної індустрії,

- фінансування туристичної галузі не відповідає сучасним вимогам, замість збільшення – бюджетні кошти скорочуються, зокрема на розвиток

туризму у Малолюбашанській громаді на 2020 р. було виділено мінімум коштів, спрямованих в основному на ремонт доріг [60];

– стан транспортної інфраструктури більшості рекреаційних територій країни і обраної території зокрема, характеризується низьким рівнем розвитку єдиної транспортної мережі, придорожного сервісу, зокрема на території Малолюбашанської громади функціонує лише один заклад харчування. Чого явно не достатньо для ефективного розвитку туризму. І хоча окремі населені пункти громади не мають проблем із транспортним сполученням, водночас інші, віддалені від центру громади села мають триразове автобусне сполучення. Проблемою є й якість дорожнього покриття – лише невелика частка доріг місцевого значення громади має асфальтоване покриття, натомість якість доріг Мащанської «округи» – це, фактично, бездоріжжя;

– незадовільний рівень сервісу і низька якість обслуговування. Гостро стоїть питання підвищення якості підготовки кадрів та вивчення іноземних мов, відсутність персоналу на території громади який би володів іноземними мовами. До того ж цей сегмент сервісу не має взагалі елементарних навичок спілкування з відвідувачами та іноземними зокрема;

– у даний час майже 70 % об'єктів культурної спадщини Малолюбашанської сільської ради знаходиться в належному стані, проте є й ті, які вимагають реставрації та певної фінансової й організаційно-методичної підтримки. До прикладу, пам'ятник Меліораторам знаходиться в аварійному стані та потребує ремонту, водночас Малолюбашанська громада не може на законних підставах виділити кошти, адже він знаходиться у відомстві Костопільського міжрайонного управління водного господарства;

– потребує суттєво покращення й реклама внутрішнього туризму, зокрема, йдеться про відсутність вказівників до елементів матеріальної спадщини, розташованих на території громади, недостатня промоція

туристичних маршрутів, розроблених працівниками культури та вчителями історії

Отож, це питання досить актуально постає у сучасних умовах розвитку для Малолюбашанської громади. Анонімне анкетування з метою дослідження потенційних туристичних можливостей громади дало чітко зрозуміти готовність населення для впровадження індустрії туризму у громаді та надало можливі перспективи для розвитку потенційно привабливих локацій. Це свідчить про те, що сільська рада готова для розвитку туристичної галузі на своїх теренах [35].

Малолюбашанська територіальна громада – одна з тих громад, які не мають окремої Програми для розвитку туристичної галузі на теренах своєї сільської ради, попри це – є інші, зокрема Програми розвитку, які дотично торкаються туристичної галузі, а саме «Програма розвитку культури, мистецтв, туризму та охорони культурної спадщини Малолюбашанської сільської ради» [72], а також «Програма соціально–економічного розвитку Малолюбашанської сільської ради на 2021 р.» [70].

Головною метою цих Програм є економічне та організаційне забезпечення реалізації стратегічних цілей державної політики у сфері культури, зокрема й щодо туризму. Вони передбачають:

- збереження нематеріальної культурної спадщини та народних промислів;

- охорона і збереження пам'яток та об'єктів культурної спадщини;

Головними завданнями цих програм є:

- збереження та розвиток осередків традиційних народних художніх промислів;

- забезпечення охорони, збереження, відродження та розповсюдження надбань традиційної культури;

- здійснення комплексу інформаційну підтримку культурних заходів для ознайомлення громадськості з культурними цінностями громади. Тобто і

тут, я і у вже проаналізованих нами програмах повною мірою панує декларативність, тобто вказується лише що можна було б зробити, без чіткою вказівки на конкретику [70].

В межах бюджетних призначень із місцевого бюджету визначені асигнування на організацію та проведення фольклорно–етнографічних експедицій; паспортизацію пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, містобудування, архітектури, садово–паркового мистецтва; виготовлення та встановлення охоронних дошок і охоронних знаків нового зразка, інформаційних таблиць єдиного зразка на пам'ятках архітектури громади. Коштом громади планують виконати заходи щодо реалізації намічених цілей, а саме:

- підготовка проектів в галузі розвитку туризму громаді;
- сприяння розвитку туристичних об'єктів зон відпочинку парків;
- виготовлення рекламних буклетів листівок у галузі культури [35].

Обов'язки щодо реалізації Програм покладені на відділ освіти, молоді та спорту, заклади культури, виконавчий комітет сільської ради.

Попри названі вище Програми, які враховують розвиток туристичної галузі, варто розглянути яким чином відбувається розвиток цієї галузі у громаді. Самосвідомість громадян не дозволяє поки повноцінно розширити цю сферу діяльності, хоча всі передумови для цього існують. Для прикладу, на території громади працюють майстри унікальних видів декоративно–ужиткового мистецтва, яких можна залучити до розвитку туристичної сфери, працівниками культури розроблена низка фестивалів, для впровадження подієвого туризму. У вигащі від розвитку туристичної галузі лишаються усі, в тому числі і заклади культури, які можуть створити нову сучасну культурну подію, або ж зокрема, відродити давні обряди «Душити зозулю» та «Зажинки» (Обжинки), яка б поглибила самосвідомість та створила б історичну самоцінність. Для прикладу, це може бути відтворення знакової історичної події, чи історичного факту, чи навіть давньої легенди, яких безліч

побуває на території громади, обов'язково із залученням туристів. Нині, досить великий попит існує на такі події, зокрема це можемо простежити з досвіду Карпатського регіону, саме в них за окрему плату туристам пропонують відвідати гуцульське весілля, в окремих випадках взяти в ньому участь. Широка розгалуженість історичних пам'яток, а саме доти (довготривалі оборонні точки сектору Антоновка) часів II Світової війни, потужна історична складова, велика кількість легенд та переказів, потужна мережа драматичних та театральних гуртків дозволяють започаткувати потужну культурну подію для туристичної привабливості громади.

Туристичні походи, які влаштовує клуб с. Тихе позитивно сприяють розвитку туризму, адже на прикладі цих походів можна чітко простежити той величезний вплив на самосвідомість дітей та дорослих, зацікавленості своїм історичним минулим, а це в свою чергу культивує відродження української духовності, світосприйняття та традиційної культури [36, 60].

Матеріал використаний під час таких походів діти влучно застосовують під час уроків, зокрема історії та українознавства. А ще під час таких походів поновлюється інформація щодо участі селян у будівництві споруд на території сільської ради, розміщення хуторів, умов створення та інтер'єр поселень та інше. Таким чином, можна зазначити велика історія населеного пункту і малими оповідками не гребує.

Отже для вирішення зазначених проблем органи місцевого самоврядування ґрунтовно підішли до його розробки. Адже з основних із пріоритетних напрямів для розвитку культури на теренах Малоліубашанської сільської ради органи самоврядування визначили, що є необхідність фахового підходу до вище зазначеної проблематики, а саме:

- проведення ґрунтовних історичних розвідок;
- виявлення елементів культурної спадщини;
- розвиток транспортної інфраструктури між населеними пунктами громади;

- картографування території;
- картографування діючих майстрів декоративно–прикладного мистецтва;
- проведення аналізу економічних показників;
- моніторинг грантових програм, які можна залучити для реалізації туристичного потенціалу громади;
- моніторинг інновацій у туристичній сфері.

Про це зазначено у Плані перспективного розвитку Малолюбашанської ОТГ на період 2018–2022 роки [60]. Тому, зважаючи на цей чинник Малолюбашанська сільська рада вважає, що нарощення перспектив для розвитку туризму забезпечить стрімкий економічний розвиток регіону. Для цього органи самоврядування розпочали роботу з проведення ґрунтовних історичних розвідок та заглиблення у віхи історії краю.

З історичних розвідок відомо, що територію сучасної Малолюбашанської сільської ради населяли племена ще за часів палеоліту, а перші заселення краю почалися у часи неоліту. Тож такий край таїть у собі чимало таємниць та легенд, які стануть основою туристичних маршрутів, адже на території громади за історію її розвитку змінилося досить багато племен та народностей, які збагатили культуру та традиції, вірування й уявлення про світ, природу та людину. Звісно, сучасні села з сучасною культурою відрізняються від того захоплюючого світу, яким жили пращури. Та, зрештою, кожна частина об'єднаної громади має свою неповторну історію та пам'ятки архітектури, які збереглися й донині і в основному дійшли до нас у вигляді легенд, міфів, епосів та місцевого фольклору. Тож і краєзнавці намагаються долучатися до цього процесу, про це свідчить анонімне опитування, що проводилося працівниками закладів культури у січні – лютому 2020 року [35].

Започаткування Малої академії наук дало досить потужний поштовх до історичних, культурологічних розвідок краю та відкрило нові перспективи

для вивчення його культури. Учнівська молодь під керівництвом учителів досліджують та аналізують архівні документи, що дозволяють відкрити завісу історії. Нам, як майбутнім фахівцям цікаві ці розвідки ще й тим, що демонструють зміни, які відбулися у культурі краю, а це, в свою чергу, дозволяє провести глибинний аналіз сильних та слабких сторін, оцінити потенційні можливості та загрози.

Залучення маркетингових та менеджерських технологій надасть можливість для створення позитивного іміджу громади, визначення візії, місії, розроблення покрокової промоції туристичного потенціалу Малолюбашанської громади.

Так, наприклад, Д. Лукомським під керівництвом Л.Глудик, була проведена історична розвідка «Історія с. Печалівка на основі історичних джерел» [39], яка дає змогу детальніше оцінити потенційні можливості с. Мирне Малолюбашанської сільської ради, що має вагомі переваги для започаткування туристичного маршруту. Адже, пам'ятки архітектури минулих століть збереглися у досить хорошому стані, звісно, деякі з них потребують ремонту, деякі знищені та засипані ґрунтом або декоровані під пам'ятки радянської доби, от як маєток М. Пясковської та її дітей, знищений до фундаменту, а натомість поставлений обеліск до дня Перемоги над фашистською Німеччиною.

Щовесни відбуваються мітинги та акції, щодо вшанування учасників та полеглих краян у роки Великої Вітчизняної війни, натомість про маєток полячки переважна кількість жителів практично і не чула. Проте сад М. Пясковської лишився неушкодженим і до цих пір тішить селян [39].

Це дає поштовх започаткувати, для прикладу, яблуневий фестиваль, який неодноразово обговорювався на нарадах працівників культури; розвинути промоцію гастропродукції, адже селяни цей продукт активно використовували та використовують нині у кулінарії. Колаборація із закладом харчування надасть можливість скуштувати смаколики у зручних умовах.

Із друкованих джерел дізнаємося, що на території с. Печалівка діяла парашутна вишка та працювали гуртки авіамоделний та парашутний під керівництвом бригадира Новика та офіцера запасу Головикова [16].

Ще досі лишилися ті, хто був учасником гуртків та деякі виставкові моделі, які вони конструювали під час гурткової роботи, а це, в свою чергу, може стати локацією для розвитку туризму, а саме відновлення авіамоделного гуртка та парашутної вишки.

За підтримки жителів громади вдалося віднайти імена учасників Другої світової війни та на кошти спонсорів був випущений альманах, який можна інтерпретувати в історичний маршрут, який розповість про ті події, зокрема нотатники Дмитра Івана (учасника УПА с. Мирне) можна переформатувати у своєрідний перфоманс.

Заглиблення в історичні розвідки дало можливість жителям Малолюбашанської сільської ради започатковувати нові мистецькі акції, фестивалі, які будуть цікаві туристам, так і пересічним жителям. Зокрема, у 2019 р. після ґрунтовних історичних розвідок започатковане «Свято борщу», як традиційної страви с. Борщівка. На фестивалі були присутні виставки декоративно–ужиткового мистецтва краю, також залучені вокальні та фольклорні колективи громади із їх концертними номерами [60]. А головною родзинкою святкового дійства став гастро–фестиваль любителів української традиційної страви – борщу. Адже, саме за однією з легенд борщів'яни настільки полюбили цю страву, що і село своє назвали відповідно. Про його важливе значення свідчать прислів'я «Де в хаті борщ та капуста, там хата не пуста», читаємо у праці Владики Венедикта [12].

С. Мала Любаша може зацікавити туристів своєю архітектурною пам'яткою другої половини ХІХ ст. – церквою Святої Покрови, збудованої на місці старої дерев'яної, що існувала тут із 1774 р. Мала Любаша цікава такими туристичними об'єктами пам'ятником «Борцям за волю України», наявністю пам'ятного знака «Учасникам національно–визвольної боротьби за

незалежність України 1918–1939 рр., 1941–1945 рр.», встановленого 2013 р. на місці загибелі малолюбашанців – членів УПА М.М.Кондратюка (псевдо «Осика») та М.П.Поповича (псевдо «Бурлака») [60]. Тож територією с. Малої Любаши можна сформулювати відразу два маршрути.

У питанні вивчення історичного минулого не відстають і вчителі народознавства та українознавства, які щоразу проводять розвідки щодо збору фольклору, традиційних обрядів, вивчення історії села та кожної родини зокрема. Спілкування зі старожилами надає поштовх для більш ґрунтовних досліджень життя мешканців краю. Зібрані матеріали в результаті таких розвідок потрапляють до краєзнавчих музеїв, де є частиною експонатів. На території громади є три музеї (музей–кімната, народознавча кімната та музей), які активно проводять промоцію своїх установ у соціальних мережах – знімають відео–контент приурочений до пам’ятних дат. Також проводять ґрунтовне дослідження окремих експонатів, зокрема через МАНівські роботи та участі у різного роду конкурсах передбачених для музейних установ.

Малолюбашанська сільська рада має чудову природу, не захищену підприємствами, зокрема більша частина громади – лісові масиви, які мають ягідники та різновиди грибів. Ставки та закинуті піщані кар’єри, які з часом підтопила вода є чудовою зоною для рекреації та відпочинку. У деяких селах є будинки, які власники можуть здавати туристам, бажаючим відпочити на території. У липні на теренах громади проходять масові дійства, приурочені до Івана Купала, які вражають своїм колоритом. Особливо за масовістю та креативом славиться с. Мирне, практично відтворює ті обряди, які побутували ледь не сотню років тому. Обов’язковим атрибутом є Козацькі змагання за фінансової підтримки підприємців та господарників, які надають подарунки учасникам конкурсів у вигляді своєї продукції.

Після об’єднання до єдиної громади сільський голова Талащук В.Ф. дав вказівку провести ґрунтовне дослідження історії громади та кожного села окремо, щоб повною мірою досягнути цінність історичних постатей минулого,

наразі роботи над цим дослідженням проводяться й нині, до ґрунтового дослідження краю залучені працівники культури, вчителі історії, українознавства та народознавства, упорядники музейних фондів, старожили та дослідники краю С.Праск та О.Никончук. Першим результатом якого був випущений альманах «Майбутнє творимо сьогодні: Шлях громади» [57], який увібрав у себе історичні події творення громади, а також представив amatorів виконавського мистецтва.

Рішення всіх зазначених проблем вимагає значного бюджетного фінансування, тому органи самоврядування готують добре підґрунтя для розвитку туристичної індустрії дозвілля, зокрема ремонтують та вкладають дорожнє покриття, зокрема на ремонт дорожнього покриття у 2021 році передбачено 2440 тис. грн. (в тому числі відремонтували частину доріг Мащанського округу. Адже без якісного транспортного сполучення територія ОТГ не стане привабливою для туристів, а значить розвитку туристичної індустрії слід чекати невизначений термін. А для покращення придорожного сервісу на теренах громади працюють дві автозаправні станції, які мають цілодобовий графік роботи.

На місцевому рівні ухвалене рішення Малолюбашанської сільської ради Про Програму розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в Малолюбашанській сільській раді на 2020 – 2021 роки [72], яка окреслює напрями роботи заплановані на розвиток туристичного потенціалу.

2020–2021 роки стали знаковими для громади, адже силами працівників закладів культури проведено ґрунтовне дослідження гастроспадщини та гастро традицій гостинності громади. Зокрема, зібрано перелік страв, які побутували на теренах сіл громади, а також описані обряди щодо приготування обрядових страв. Це дало можливість громаді взяти участь у семінарі «Українська гастроспадщина: Традиції гостинності та культура приготування страв», який відбувався он – лайн через додаток «Zoom», а також подати заявку на участь у проекті від Українського центру

наукових досліджень щодо розробки стратегії презентації гастронадщини громади. Проте, на цьому працівники не зупинилися та презентували оригінальні види гастронадщини на одному зі свят села громади, де кожен житель міг спробувати «смаколики», які готували їх предки [60]. Це, в свою чергу, дає започаткувати гастротуризм. Для цього необхідно використати маркетингові та менеджерські підходи. Зоерема, діалог із закладом харчування дозволить увести у меню гастронадщину. Впровадження відео каталогу, який підготували працівники культури с. Тихе дозволить зробити якісну промоцію кулінарним стравам громади.

Знаковим для громади став м'який проєкт «Пізнай мене, моя громадо» – це низка відео передач для промоції майстрів декоративно–прикладного мистецтва. Зокрема, це дало поштовх для реалізації креативного підприємництва; для прикладу майстри І. Нікель, С. Оліфір та Р. Кишман змогли налагодити реалізацію власних виробів через соціальні мережі, в тому числі і Facebook. Отже, як бачимо проєкт дав свої плоди та надав можливість розвивати креативне підприємництво на теренах громади. У жовтні, вище згадані майстри, презентували громаду на фестивалі Мандруй Рівненщиною у м. Дубно, де проводили майстер–класи охочим. А це, у свою чергу, стало промоцією не тільки майстрів, а й громади в цілому [60].

Це свідчить, що досить багато зроблено на шляху для розвитку туристичної індустрії. Зважаючи на те, що присутній історичний аспект розвитку територій, пам'ятки історії знаходяться у хорошому стані, також за останні два роки транспортне сполучення поміж селами громади поліпшилося на 60%, на території громади присутній діючий готельний комплекс та розвинена мережа кафетеріїв та придорожного сервісу, та присутні два рибних господарства, а також присутній досвід участі у залученні грантових коштів, туристичні походи, які проводять працівники клубів, започатковують нині у громаді, стають свого роду позитивною візитівкою для внутрішнього туризму.

Тож, аналізуючи перспективи розвитку туристичної індустрії в Малолюбашанській сільській раді, необхідно підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує у практично всі галузі, та дозволяє збільшити надходження до бюджету, яких не вистачає на розвиток та реалізацію соціальних програм. Це свідчить про те, що на шляху реалізації туристичного потенціалу громади було зроблено чимало, і для початкового етапу достатньо. Та варто зазначити, що зупинятися на цьому не варто та продовжити пошук шляхів вирішення даного питання. Нині, органам самоврядування варто звернути увагу на формування єдиного туристичного маршруту для громади, також варто написати ряд статей про пам'ятки історії та культури, висвітлити в них наявний музейний фонд та описати привабливі локації місцевості. Також, маючи потужний досвід участі у грантових програмах, варто звернути увагу на залучення додаткових коштів для розвитку даної індустрії. Це все у сукупності дозволить продемонструвати більш високі темпи розвитку туристичного потенціалу, а згодом і відкриття туристичної дестинації на теренах громади.

Висновки до Розділу II

Основа для розвитку туристичного потенціалу регіону широко представлена туристичними маршрутами, локальними фестивалями та майстрами виконавського та декоративно–прикладного мистецтва. Фестивальний рух широко представлений локальними, районними, обласними та всеукраїнськими фестивалями. До цієї діяльності залучені представники широкого кола населення, в тому числі й представники художньої самодіяльності. Практика минулого століття – підтримка художнього руху – надалі продовжує діяти. Проте перед органами місцевого

самоврядування постає низка питань, зокрема фінансове забезпечення, які потребують пошуку оптимального рішення.

Зважаючи на потужний досвід залучення грантових коштів на розвиток культури, атрактивних пунктів важливо не втрачати цей темп та розвиватися й надалі, зважаючи на те, що Рівненщина у числі перших областей із залучення інвестицій.

Майже екзотичний характер зеленого туризму приваблює потенційних туристів до відвідин сільських місцин. Локалізуювши увагу на Малолюбашанській сільській раді варто зазначивши, досить вагомий вклад працівників культури до розвитку саме цієї специфічної форми відпочинку. Для початкового етапу тих кроків, що були зроблені громадою вистачить, проте на цьому не варто зупинятися.

Розділ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ.

3.1. Проблеми розвитку сучасних креативних індустрій на прикладі Рівненщини.

Українська культура завжди мала вирішальну роль у житті суспільства та впливала на кожну сферу життя. З початком децентралізації активно проводилися реформи усіх діючих гілок влади проте одним із найперших питань децентралізації виступає доступність якісних послуг для населення зокрема й культурних, зважаючи на це Верховна Рада започаткувала ініціативу і реформи провести у сфері культури, адже застарілі форми і методи роботи, матеріально–технічне забезпечення тощо себе вичерпали.

На балансі Міністерства культури та інформаційної політики перебувають понад 16 тисяч будинків культури і клубів, які переважно не виконують своїх функцій – забезпечувати якісним дозвіллям населення, що дає поштовх до розвитку приватних площадок для розвитку культури, комерційних агентств тощо. Враховуючи те, що культура завжди створювала своєрідне середовище для розвитку людського потенціалу виникла потреба в проведенні реформи фінансування системи забезпечення населення якісними культурними послугами, О. Ткачук зауважує (міністр культури та інформаційної політики): «Україна потребує створення центрів надання культурних послуг, які матимуть якісне технічне забезпечення та новітні сучасні інструменти до дій та розвитку культури на селі» [21].

Зокрема завдяки діджиталізації суспільства відкрилися нові можливості, зокрема, якщо ще кілька років тому важлива інформація до про культурні проекти форми для працівників закладів культури на низові органи місцевого самоврядування приходила пізно і сільські працівники закладів культури не мали змогу долучитися до акцій чи іншого виду форумів то нині ця ситуація докорінно змінилася з однієї сторони завдячуючи і пандемії, яка

змусила культурні інституції перейти на он – лайн формат та проникнути у соцмережі та стати ближчими до суспільства та споживачів культурних послуг. Зокрема стали доступні різні форми та конференції, які загалом давали відповіді на чимало питань, які постали перед працівниками закладів культури як діяти, яким чином працювати в умовах тотального локдауну. На допомогу прийшли інноваційні методи роботи. Таким чином залишаючись у цілковитому карантині приватні заклади культури змогли спілкуватися з колегами з інших населених пунктів, міст, обласних центрів та спільно шукати вихід зі складної ситуації в якій опинилася країна та культура в цілому, приймати корисні кейси своїх колег та впроваджувати їх у свою роботу, а після форумів та конференції учасники отримали змогу продовжити спілкування у різних соцмережах, зокрема в viber, та отримувати нову інформацію з перших вуст.

Пандемія дала активний поштовх до відродження української культури [13, 14, 24] – Асоціація міст України, а зокрема Рівненське регіональне відділення спільно з Українським Культурним фондом реалізували цікавий проект «Креативні маршрути успіху громадами Рівненщини», який увібрав у себе найкращі зразки роботи культурних менеджерів хоча слід зазначити зі створенням ТГ, не у всіх сільських, селищних радах увели дану посаду, зазвичай, ці функції й виконують звичайні завідувачі клубів, директори будинків культури, які не стоять осторонь розвитку культури та продовжують крокувати вперед, інколи практично наосліп. Це стало знаковою подією на теренах області адже чи не вперше виявилися нагода познайомитися із представниками різних ТГ та дізнатися, як в них йдуть справи на культурній ниві, новітні кейси, цікаві ідеї та проекти які можна втілити і у своїй громаді перейняти досвід. Виникла нагода створювати цікаві спільні проекти, фестивалі тощо. На прикладі успішних громад учасники виявили та побачили як працюють проекти[24], дізналися історію створення та ознайомилися із покроковою реалізацією, наочно побачили колаборацію

бізнесових структур та культурних інституцій, синергію творчо активних та пасивних жителів населених пунктів, перенесли у своєї громади корисний досвід та низку контактів, зокрема це стало створення закритої групи менеджерів культури, де з легкістю учасники можуть обмінюватися досвідом, отримувати консультації та реалізовувати нові проекти.

Перед закладами культури клубного типу державної форми власності постало чимало викликів одним з них зокрема є відсутність менеджерської досвіду, який мають менеджери культури це постає серйозною проблемою перед кадрами закладів культури відсутність спрощених програм курсів які б змогли забезпечити завідуючих клубів, директорів будинків культури тощо якісними інструментами, кейсами, які можна використати у роботі закладів культури.

Креативні індустрії досить нове поняття в українському контексті проте набирає обертів і з кожним роком все більше і більше перспективним видом діяльності.

Сучасна українська культура, незважаючи на її багатогранність та різновекторність вимагає постійного розвитку та поглиблення. Політика децентралізації створила нові виклики як для органів місцевого самоврядування, так і для закладів культури та культурних інституцій. Ці виклики потребують постійного моніторингу, вивчення та впровадження нових сучасних інструментів роботи. Обмеженість, а подекуди й відсутність інформації щодо розвитку культури в ТГ призвела до необізнаності про культурні здобутки навіть серед сусідніх громад. Це спонукало творчу команду проекту «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» вивчати кращий досвід у сфері культури громад Рівненщини та створити креативний одно іменний каталог [42].

15 жовтня 2020 року фінішував фінальним форумом проект «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» Рівненського регіонального

відділення Асоціації міст України за підтримки Українського культурного фонду.

Даний проект спрямований на підготовку кадрів у сфері культури, які б могли забезпечити сталий розвиток сільських та міських територій залучаючи позитивний досвід колег та взаємодію громад на рівні сфери культури. За словами керівника проекту Т. Грещук «У зв'язку з утворенням ТГ – з'явилися нові повноваження у сфері культури, яких до нині не було, були введені нові посади. І в зв'язку з цим виникли нові потреби, які спонукали до реалізації даного проекту» [42].

Сучасні умови диктують свої правила та спонукають менеджерів та працівників культури змінювати усталений підхід до роботи, а семінарські заняття в рамках проекту були покликані освоїти нові знання та навички щодо реалізації спільних проектів з органами місцевого самоврядування, бізнесовими структурами, волонтерами та населенням.

В рамках проекту надрукований каталог, де представники сільських, селищних та міських рад дали змогу представити ТОП 3 родзинок своїх громад. До каталогу увійшли локальні місцеві фестивалі, аматорські ансамблі та колективи, а також умільці декоративно–прикладного мистецтва. Каталог відкрив можливості громадам продемонструвати свої культурні надбання та сприяє додатковій промоції громад, інформує населення про культурне життя регіону, створення сприятливого мікроклімату для розвитку туризму, як у громаді так і поміж громадами області [42].

Підсумком завершального форуму стало підписання меморандуму про співпрацю працівників закладів культури, культурних менеджерів тощо. До основних завдань співпраці культурних діячів громад винесені наступні:

- Внесення до місцевих органів державної влади пропозицій щодо вдосконалення діяльності, спрямованої на розвиток культурної галузі громад;
- Консультаційна підтримка;
- Навчальна підтримка;

- Налагодження співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, громадськими організаціями та благодійними фондами;
- Обмін досвідом, взаємні візити;
- Просвітницька діяльність;
- Реалізація спільних проєктів та програми співпраці;
- Розповсюдження та обмін інформацією;
- Спільне проведення заходів [50].

За словами Р. Стасюк «Це стане своєрідним початком для подальшої співпраці в рамках великого проєкту де немає координуючої сторони, а є партнери, які отримують змогу реалізовувати спільні ідеї та проєкти». Організатори висловили надію про те, що результатом такої взаємодії культурних інституцій регіону стане публікація каталогу «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини, том 2» [42].

Натомість учасники форуму були безмежно вдячні організаторам за такий креативний майданчик для співпраці у сфері культури.

Спробуємо надати низку пропозицій у цьому плані, запропонованих завідувачем кафедри івент–індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ, проф. Виткаловим В.Г. та проф. цієї кафедри Виткаловим С.В., які є науковими керівниками чи консультантами авторки цієї, так і бакалаврської розвідок, мета яких спрямована на зміну ситуації, що склалася в галузі культури та, відповідно, і фахової освіти загалом. Принаймні, на рівні регіону Західного Полісся.

Поза сумнівом, що кожні такі пропозиції потребують експериментальної перевірки, однак взяти їх за основу і на їх підставі вибудувувати подальшу організацію діяльності, було б цілком доречним. Тим більше, що радикальних змін ніхто й не пропонує вже чимало років, «стимулюючи» мережу закладів культури лише до подальшої стагнації та занепаду.

Отже, креативні індустрії, хоча й зарекомендували себе на інших континентах чи країнах як справді помітне джерело фінансових прибутків, розширення зайнятості місцевого населення і таким чином уникаючи вкладання державних коштів у його підтримку та маючи чимало інших переваг, давно відомих і перевірених часом, в Україні, зокрема і структурованості цього населення, спрямованості на спільну справу, відповідальності тощо, ще не скоро дадуть адекватний іноземному результат. Причина цього криється, перш за все, в ментальності місцевого населення. Та й загальноекономічні закони розвитку соціуму ніхто не може відмінити без шкоди власній справі чи країні.

Крім цього, потрібно пам'ятати, що не від кожного виду діяльності потрібно очікувати конкретного фінансового прибутку, адже, до прикладу, в освіті чи культурі, цей «прибуток» виявиться не скоро, але обов'язково проявить себе у формі іншого рівня грамотності населення, духовності, його лояльності до органів державної влади, оточуючих тощо. І це також важливий сегмент певного «культурного» результату.

Адже для розгортання справді оригінальної культурної індустрії потрібно вкласти значні фінансові кошти в її організацію, мати команду креативно, тобто прагматично мислячих людей з якісною освітою, високопрофесійними компетенціями та іншими речами, спрямованими на розробку цієї дестинації, забезпечити її усім необхідним, що вважається за норму в цивілізованому світі. І лише потім починати насичувати її, цю дестинацію, відповідним культурним продуктом: пам'ятками мистецтва чи будь-чого, що лежатиме в основі майбутньої культурної практики, зокрема й регіонального туризму

Інакше кажучи, для перетворення руїн, до прикладу Костопільського деревообробного комбінату чи Рівненського радіозаводу, як і ще частково збереженого Рівненського (№ 113) авторемзаводу чи інших подібних «артефактів» минулої доби, що й надалі залишаються німими свідками

безгосподарності в регіонах та й центрі столиці через безліч і об'єктивних та, переважно суб'єктивних причин, на привабливу картинну галерею чи будь-яку іншу культурну дестинацію, потрібно провести докорінну реконструкцію цього комбінату чи заводу, виходячи вже з його майбутнього призначення, передбачивши на цій території відповідні комунікації, соціально-культурну інфраструктуру та безліч іншого, для того, щоб уже новостворений центр почав ефективно працювати хоча б на рівні місцевої рівненської галереї «Євро-Арт», доступність до якої сьогодні не складає особливих проблем для кожного, для кого мистецтво є предметом захоплення, тобто надати можливість іноземним туристам вважати цікавим цей об'єкт для споглядання. Потрібно пам'ятати й про систему цілеспрямованих піар-акцій, спрямованих на популяризацію майбутнього культурного центру.

Уже й не йдеться про насичення його відповідним культурним продуктом, тобто картинами, гравюрами та іншими пам'ятками мистецтва, які придбати на сучасному ринку майже не можливо, виходячи з тих коштів, які гіпотетично матиме територіальна громада чи будь-який конкретний бізнесмен, який захоче це навіть спробувати зробити на рівні сільського району. Та навіть якщо це і буде йому фізично (фінансово) можливим, все одно потрібно буде шукати якусь «цікавинку» в новоствореній структурі, адже подібна галерея є в Рівному і дістатися до неї зовсім не складною. Але в Рівному є чимало з того (готельна, ресторанна та й безліч іншого), що не потрібно розбудовувати в районі, вкладаючи у це цілком реальні кошти.

До того ж для такої організації потрібно мати й справді професіоналів, які, поза сумнівом, здобули відповідну фахову освіту, а не придбали чи дочекалися омріяного диплому і відтепер сподіваються лише «гребти» кошти лопатою переважно у власну кишеню.

Адже елементарна статистика, до прикладу, на Рівненщині, засвідчує, що лише 37% працівників культури взагалі мають будь-яку освіту (переважно політологічного, фізкультурного чи дошкільного або початкового

навчання). Решта її взагалі не має і обмежується знаннями власної сільської школи, які вони здобули там років 15–20 тому у найскладніший для новітньої історії країни час, де увесь навчальний план старших класів забезпечували, як правило, 3–4 вчителі через відсутність у таких школах дітей, тобто переважно ті, які свого часу читали фізику, фізкультуру і співи та не мали повноцінного навчального навантаження, а відтак взялися забезпечувати інші дисципліни навчального плану.

А якщо додати до цього й той факт, що система підвищення кваліфікації працівників культури фактично зруйнована і лише Рівненський факультет НАКККіМ упродовж трьох днів, день із яких витрачається на перегляд культурно–масового заходу в с. Городок Рівненського району (ще декілька годин витрачається на спілкування з юристом Управління культури і туризму та керівниками факультету), надає дипломи про таке «підвищення», то ефективність такого підвищення кваліфікації для людини, що немає елементарного уявлення про сутність функціонування галузі чи конкретного закладу культури (клубу), наявність сучасних, можливих форм культурно–дозвіллевої діяльності, які можна використовувати в практиці цього клубу та й відсутності хоча б ще когось у цьому закладі, з ким можна було б хоча б порадитися про те, що робити надалі, то годі сподіватися на будь–який результат.

А якщо до цієї статистики ще й додати той факт, що на пересічний сільський клубний заклад у Західному Поліссі (Рівненська та Волинська області. Хоча і в інших регіонах ситуація тотожна) припадає 1–1,25 ставки, то вести мову про будь–яку культурну діяльність взагалі не можливо.

Тому будь–які поїздки представників окремих клубів за кордон чи навіть в обласні центри України, де щось уже налагоджено для «переймання» досвіду організації подібних креативних індустрій (з якісним фуршетом), приречені на провал. Адже копіювання чужого досвіду без його належної прив'язки до місцевих умов (наявність відповідних фахівців, розвиненої

інфраструктури, зацікавленості управлінських структур у якості цієї роботи) не можливо. Та й керівний склад мережі (з тотожною освітою, про що йшлося вище) сформований сьогодні переважно за партійним принципом, а відтак він піклується зовсім про інші чинники, а не про якість роботи галузі. Він також не знає, що і як потрібно там робити. Тому лише агітує наявних працівників закладів культури на отримання прибутку, а про що йдеться – ніхто толком і не знає. Ситуація нагадує старий анекдот про те, що «надо что-то делать»! а ось що саме і яким чином – ніхто не відає.

Тому, не пропонуючи готових рецептів, можна виявити, ознайомившись із практикою функціонування регіонального досвіду та, частково і зарубіжного у цьому плані, певний алгоритм для такого розв'язання питання: лише практичні керівники установи, маючи перед собою достатньо ясну і невідворотну перспективу неминучої *атестації чи переатестації*, мають стимулювати керівництво територіальних громад для направлення їх чи обраних серед них представників для здобуття фахової освіти, не залежно від її освітньо-кваліфікаційного рівня (адже й коледжі культури, діставши перейменування на *фаховий* чи ще й рівня «*перед вищої*» освіти також нічого не роблять у цьому плані). І продовжують готувати фахівців виключно старих напрямів: керівник хорového, драматичного чи оркестрового колективу з орієнтацією виключно на сферу професійного мистецтва, не розуміючи (або не бажаючи це робити), що для того, щоб готувати професіонала будь-якого рівня чи спрямованого на будь-яку сферу, потрібно бути як мінімум самому професіоналом у конкретній галузі, тобто мати відповідну освіту, значний практичний досвід роботи на професійній сцені тощо (І сьогодні художня самодіяльність втратила провідну свою функцію художньої до (освіти) населення і почути чи побачити яскравого виконавця чи художній колектив перестало бути проблемою. Тоді як фінансування цього процесу, характерне радянській добі, коли самодіяльність виступала важливим чинником духовного розвитку широкого

загалу, припинилося повністю. І нині усі самодіяльні, як і аматорські колективи функціонують виключно на власний кошт або за мінімальної підтримки територіальної громади).

З іншого боку, цього фактично не має жоден фаховий коледж країни у тому обсязі, у якому це потрібно для повноцінного і якісного налагодження навчального процесу, утім вони, діставши у 2015 р. нові навчальні плани з підготовки менеджера за заявленою спеціальністю 028, яка зберігається і в закладах вищої освіти, поступово переорієнтовуються на шоу-бізнес, який активно реалізує Київський національний університет культури і мистецтв. При цьому потенційні можливості цих регіональних закладів у порівнянні з КНУКіМ зовсім різні за всіма показниками, починаючи від кадрового корпусу, матеріально-технічної бази, зокрема й для спеціальності «Готельно-ресторанний бізнес», оснащення та й наявності потенційних баз практики і залучення до її проведення конкретних шоу-менів. Не кажучи вже про суто фізичні дані майбутніх виконавців, які у шоу-програмах важать надто багато.

Цей принцип, продовжуючи аналіз ситуації в галузі, стимулюватиме і вищі навчальні заклади також переглянути власний науково-педагогічний потенціал, навчальні плани і освітньо-професійні програми з метою бути корисним для галузі. Адже вони й засновувалися для її практичного кадрового забезпечення. І цей тандем згодом швидко вирішить безліч проблем і в навчальних закладах, де також потрібно провести фахову атестацію наявних працівників на предмет їх відповідності роботі у змінених обставинах, і в установах культури, працівники яких будуть шукати навчальний заклад, який максимально забезпечить їх потрібною інформацією та сформує належну освітню траєкторію, потрібну на найближчу перспективу. А це, у свою чергу, переформатує й діяльність закладів підвищення кваліфікації працівників культури, надасть їй «другого дихання», налагодить контакти з наявним кадровим корпусом педагогів чи практиків у

регіонах на предмет залучення до співпраці і зробить їх також потрібними для галузі. Одним словом, це певною мірою структурує професійну освіту в країні, надасть їй більшої прагматичності. Утім, усе це вже давно і якісно функціонує у Європі та й на інших континентах, але як відповідна система, а не розрізнений набір практичних дій..

Виходячи з цього, чи зважаючи саме на це, креативні індустрії в умовах західноукраїнського села чи української глибинки загалом повинні основний акцент робити виключно на прагматичні речі, до прикладу, «зелений» туризм чи інші подібні сегменти, які можна організувати, виходячи з мінімальних витрат людського потенціалу, фінансового ресурсу, культурного потенціалу території тощо. У тому обсязі, в якому ці індустрії розгорнуті в Західній Європі, у нас можливо це буде через дуже багато років, виходячи зі згаданих вище чинників: ментальності населення, принципів організації вільного часу тощо.

Для того, щоб історичне минуле викликало зацікавлення, а не страх, потрібно сформувати історичну пам'ять і всіляко її підтримувати, ведучи широку популяризаторську діяльність серед населення, спираючись виключно на об'єктивність національної історії. Тоді буде все гаразд і з суспільною свідомістю, і з політичною культурою широкого загалу. Інакше кажучи, це передбачає кропітку професійну діяльність із місцевим населенням, спрямовану на конкретний практичний і прагматичний результат. І робити це має працівник культури спільно з наявною мережею в районі: загальноосвітньою школою, клубом, представниками управлінських структур молоді і спорту, медицини тощо, виходячи лише з конкретних умов.

Однак це зовсім не означає, що ці терени не мають перспектив в організації подібної практики, тобто діяльності, спрямованої на певне додаткове фінансове забезпечення місцевого населення, його зайнятість та його структурування.

У той же час Україна і Західна її частина зокрема, має достатньо потужну мережу сакральних споруд, яка являє високий інтерес не лише в українського населення, але й іноземних туристів. І паломницький туризм, як ніколи в інший час, демонструє сьогодні надзвичайно високий потенціал та інтерес і в той же час це важливий сегмент доручення місцевого населення до сакрального чинника, формування віротерпимості, знищення або послаблення релігійного протистояння, які підігривається виключно політичним сегментом чи іншими структурами, не зацікавленими в наявності миру і спокою в країні.

Україна має три Лаври з п'яти наявних у світі, кожна з яких має унікальні пам'ятки сакрального мистецтва, книжкової графіки, ікономалярства, відповідну духовну ауру тощо, а Святогорська Лавра, що на Донеччині, – ще й унікальний музей, сформований із творів сучасного мистецтва, що також становитиме потужний інтерес, зважаючи на суттєве збільшення кількості віруючих в усьому світі і Україні зокрема.

І ці споруди, хоча й знаходяться в іншому підпорядкуванні, також можуть використовуватися на паритетних засадах і з установами культури. Але при цьому потрібно пам'ятати, що рівень духовної культури пересічного клубного працівника, який не має фахової освіти взагалі, прийшов туди випадково (і в клубі фактично відчиняє двері для проведення дискотек чи оренди приміщення) та представника духовенства взагалі не можна порівнювати.

Але ж сьогодні демонструє суттєве збільшення чи поглиблення релігійності населення, тоді як це сьогодні так само переконливо демонструє відсутність взагалі інтересу населення до установ культури, які не можуть нині зрівнятися навіть із технічним оснащенням житла пересічного жителя села.

Тож допоки ці диспропорції не будуть ліквідовані, – клуб не буде користуватися популярністю в українському соціумі, які б «інтерактивні»

технології ми не намагалися там застосувати, разово запозичивши їх у будь-якому районі країни. Йдеться саме про клуб, як установу, а не як форму проведення вільного часу. Адже в усі часи народний дім чи Будинок і церква завжди були якісним тандемом у роботі з місцевим населенням і саме церква давали йому відповідний орієнтир для форм такого впливу.

Але тоді і працівники клубних закладів мають визначитися з ким і як їм налагоджувати власну справу, аби залишитися на посаді. Сьогодні керувати фахівцями, не маючи навіть елементарних знань із предмету управління, безперспективна справа. Тому проведення відповідної і достатньо прискіпливої атестації працівників культури, як і інтелектуального потенціалу країни загалом, ще раз підкреслимо, – єдиний вихід для ефективної організації культурної діяльності на будь-якому рівні чи регіоні. І в цьому плані мережа шок-бізнесу дає нам достатньо яскравий приклад.

І це також може бути достатньою перспективою для організації так званих креативних індустрій, базованих на сакральному чиннику. Чужий досвід не можна сліпо копіювати, так само, як і в одну й ту ж саму річку не можна увійти двічі. Але для цього потрібно вчитися, тобто здобувати відповідний досвід... Спілкування, наукового пошуку, а не вмотивованого запозичення чужих думок, фактично крадіжки інформації, з якою майже безуспішно бореться українська вища школа. В середній там ще гірша ситуація, позаяк там ці питання поки що не стали навіть предметом обговорення. І це також є черговою помилкою українського суспільства, яке намагається подолати проблему на найвищому рівні, не ліквідувавши чи не створивши передумови для її попередження на рівні низовому. Граблі, як бачимо, це поки що єдиний засіб для навчання українців.

Серед інших форм, які можуть використовуватися у якості, наближеній до креативних індустрій, зважаючи на загальнодержавну політику розвитку цих індустрій, можна вважати подальший розвиток фестивального руху, орієнтованого на народознавчий чинник. І багаторічні проведення

«Музейних гостин» у Рівному, як і «Замкових гостин» в Острозі в цьому постійно переконує. Особливий інтерес викликає він у молоді та дітей. І це вселяє перспективу стосовно його актуальності. Адже світ втомився від уніфікації, а оригінальність й надалі залишається в тренді. Це помітно навіть на тих прагматичних спеціальностях, які демонструють регіональні технічні, сільськогосподарські коледжі, які постійно беруть участь у цих гостинах. Саме тому, до прикладу, на Рівненщині, поступово збільшується перерозподіл молоді для майбутнього навчання на суто прагматичних спеціальностях, які потрібні сучасній практиці, дають можливість молодому фахівцю бути справді затребуваним у соціумі, а відтак демонструють власну їх життєздатність і фахову організаційну спроможність.

Утім і ця думка не нова. Західна Європа вже давно сповідує цю прагматизацію у власному освітньому просторі, надавши належного статусу бакалавріату, а рівень магістра залишається там лише справді надзвичайно високою планкою для окремих фахівців, які планують займатися виключно дослідницькими методиками чи піар–технологіями, спрямованими на просування власного культурного продукту у світовий культурний простір. Або це стосується виключно спеціальностей, пов'язаних із розробкою технологічної складової освіти чи різних галузей науки.

Однак, для цього потрібен інший рівень мислення і так зване «штучне» навчання, тобто обмежена кількість фахівців, на підготовку яких коштів не бракуватиме і в Україні. Та й тих, хто це буде робити, також не складно віднайти навіть у сучасному українському соціумі на рівні регіону.

Адже глобалізаційні чинники, спрямовані на уніфікацію культурного простору, як характерна риса доби, у той же час стимулювали чи навіть поглибили інтерес до народної культурної практики, яка в умовах західноукраїнських реалій демонструє свою життєздатність і широку зацікавленість світової громадськості. І це підтверджує інтерес до нематеріальної культурної спадщини України цивілізованого світу, як і

інтерес ЮНЕСКО до окремих фрагментів регіонального досвіду цього збереження, наявний у регіонах.

І лише не вміння його описати, тобто відсутність технічної складової чи професійних навичок обробки цього матеріалу не дає можливості цей досвід чи ці артефакти перевести під патронат такої поважної світової організації. Але ці питання в принципі є технічними. Головне, що в Україні ще є ці артефакти, і вони здатні викликати інтерес у широкого загалу світової спільноти. І саме на цьому потрібно робити основний акцент у культурній діяльності

Продовжуючи пошук цих, так званих креативних індустрій, можна стверджувати і про ще один справді цікавий напрям, характерний нашому етнорегіону. Йдеться про кулінарний туризм. Локальна кухня України, оскільки всеукраїнської кухні не існує в принципі, також являє інтерес світової спільноти. І це повною мірою продемонструвала навіть XVII міжнародна науково–практична конференція «Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи», проведена на базі кафедри івент–індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ 18 листопада 2021 р.[53], де ці питання також ставали предметом детального наукового аналізу і викликали сталий інтерес.

До прикладу, у доповіді колишньої магістранти спеціальності 034 «Культурологія» РДГУ О.С. Плитус, яка успішно захистила дисертаційне дослідження і працює у фаховому технологічному коледжі НТУ України ім. І.Сікорського у м. Надвірна, наголошувалося на розробці нею з групою небайдужих людей, унікального гастрономічного проекту «Театр їжі» на базі колишнього замку «Краснодвір», який реалізується зусиллями територіальної громади міста і спрямований на залучення значної кількості туристів до цього майже унікального сегменту регіонального досвіду. Це деталізовано згодом і у її науковій розвідці, надісланій до фахового науко–метричного збірника кафедри «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку».

Вип. 39[95]. І це ще один приклад вдалої популяризації регіональної культурної практики і формування високої соціальної активності усіх членів громади, адже об'єднання значних груп місцевого населення навколо певної ідеї – це важливий шлях формування у цієї групи важливих патріотичних почуттів, прищеплення відчуття причетності до регіональної історії, бажання її берегти та примножувати. Це, врешті-решт, і важливий чинник формування учнівської молоді на місцевій історії, повага до історичного минулого регіону. Це залишення нашої молоді для самореалізації в регіоні, оминаючи не дуже привабливі у соціальному плані Польщу чи РФ.

Та й чимало років на Рівненщині жоден фестиваль, незалежно від його фахового спрямування, не обходиться від демонстрації регіональної кухні, де місцеві господарі виявляють справді кулінарний талант, помножений на характерне для українців бажання самоствердитися. І тут їм справді немає конкурентів. І це також потрібно використовувати у культурній практиці, спрямованій на, до прикладу, «зелений туризм».

Підсумовуючи розгляд зазначеного питання, потрібно підкреслити, що ефект завжди чи майже завжди з'являється лише в результаті високої інформованості про предмет наукового пошуку, виявлення його різноманітних граней, значної самостійної діяльності, спрямованої на його опанування. Інакше кажучи, постійної фахової роботи з інформацією, на підставі якої й має з'явитися власний результат чи модель майбутньої діяльності. І це підтверджує не ефективність запозичення так званої Болонської системи організації освіти, яка фактично знищує вітчизняний педагогічний досвід та й освітній простір.

Хоча, і про це також потрібно наголосити окремо, будь-яка система з часом потребує певного вдосконалення чи модернізації, і елементи чи фрагменти, до прикладу, цієї Болонської освітньої системи також можна було б використовувати в освітній практиці України, але виключно як лише її елементи. Оскільки відсутність належних умов її запровадження, як і

технічного оснащення, принципах організації та багатьох інших чинників, зокрема й не врахування матеріально-технічної складової самих студентів та їхніх батьків, відсутність гарантованого першого робочого місця, системи підвищення кваліфікації, гідної оплати праці тощо, дає фактично від'ємний результат. І це повною мірою можна прикласти і до креативних європейських індустрій, які безуспішно намагається копіювати українська спільнота, оминаючи напрацювання власного практичного досвіду у цьому плані.

Україні, як і її регіонам, немає потреби копіювати Баварський чи будь-який інший досвід використання зруйнованих промислових виробництв під установи культури чи шоу-бізнесу хоча б тому, що цей досвід уже є; він багаторазово розтиражований численними ЗМІ з метою отримання прибутку і в українських реаліях являтиме бліду копію, на яку ніхто з іноземців не зверне уваги, утім таку, на лише підтримку (розробку технічної документації) якої потрібні шалені кошти, які, мабуть, не з'являться у формі вільних коштів, які можна використовувати на художній експеримент в регіонах, яким ще дуже далеко до урбанізованої європейської глибинки.

Тому, «як би ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя!» – це не лише метафора Т.Шевченка стосовно невітійної характеристики вітчизняної інтелігенції чи, принаймні, її значної частини, а надто сьогодні, а й якісний та конкретний дороговказ для того, що потрібно робити надалі.

З точки зору логіки, якщо ми хочемо розвивати будь-які креативні індустрії, тобто напрям, який залучить місцеве населення до виробництва певного культурного продукту, який матиме відповідну ціну у вигляді туристичних дестинацій, тобто змінить інвестиційний клімат у територіальній громаді і, відповідно, ціннісні орієнтації переважної більшості задіяних у цьому процесі, потрібно створити специфічний Банк цих індустрій (ідей) у вигляді періодичного часопису, де б ці речі ставали предметом постійного обговорення та розширення і популяризації. І це

потрібно робити виключно у всеукраїнському масштабі, адже розмаїтий досвід стимулюватиме його накопичення і критичного опрацювання.

Цей часопис мають передплачувати у централізованому порядку всі установи культури, причетні до організації подібної практики. Такий підхід зробить друк такого часопису рентабельним, а працюючих в галузі – інформованими. До цього процесу потрібно додати згадану вже інформованість працюючих про обов'язковість атестації усіх працюючих у галузі, доступність і зрозумілість критеріїв цієї атестації, неухильне дотримання їх при проведенні вивчення творчого потенціалу працюючих тощо. Тобто це формуватиме надзвичайно потрібну рису для ефективного функціонування будь-якої справи – відповідальність.

Потрібно також постійно публікувати результати такої атестації з метою надання можливостей усім бажаючим долучитися до конкурсу на ту чи нішу посаду, що зробить усвідомленим процес і навчання на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні, а також впливатиме на власне самоусвідомлення своєї можливості працювати за обраним фахом. Допоможе він і вирішенню питання мобільності фахівців. Це значною мірою ранжуватиме і мережу фахової освіти, її кадровий потенціал, формуватиме привабливе обличчя регіонального навчального закладу, який має чітку і зрозумілу спеціалізацію у значенні напряму майбутньої професійної діяльності. Адже сьогодні абсурдно готувати фахівців, до прикладу, напряму початкової освіти в усіх ЗВО Рівненщини, переважна більшість із яких немає для цього ні належного кадрового корпусу, бібліотечного потенціалу, баз практики, іміджу, врешті-решт. Адже професійні школи, як і фахові бібліотеки, зокрема й педагогічні формуються десятиліттями!

І цей ряд пропозицій можна продовжувати безкінечно. Але увесь цивілізований світ, принаймні провідні його представники, що визначають чимало у людському соціумі, це вже давно сповідують у власній організаційній практиці.

Якщо у Великій Британії є Міністерство читання і розроблена та успішно впроваджується система заходів, спрямованих на її реалізацію, то чому б і Україні не піти цим шляхом?! Тим більше, що згадана країна знаходиться у світових лідерах за багатьма показниками соціально-економічного та й культурного розвитку.

Це можна стверджувати і про Німеччину, де кількість симфонічних оркестрів (переводячи на наш політико-економічний устрій в одній області) в рази перевищує кількість таких оркестрів в Україні.

Наступний крок міг би бути спрямованим на організацію якісного навчання, тобто опанування не лише цього досвіду, але й відповідних методик роботи з населенням через створення системи спеціальної освіти чи перегляду наявних ЗВО різних рівнів акредитації для роботи у цій сфері. І в цьому плані лише наявність абітурієнтів після відповідної промоції ЗВО, стала б критерієм життєздатності, тобто спрямованості закладу освіти середнього чи вищого рівня на мережу.

При цьому якась частина ЗВО, найбільш мобільних і міцних за багатьма професійними показниками, могла б залишатися в експериментальному статусі, тобто постійно виробляти експериментальні критерії, які можна було б постійно і поступово впроваджувати в існуючу мережу. і її збереження було б потрібно для підтримки, так би мовити, флагманів освіти.

3.2. Провідні напрями еволюції туристичної галузі регіону

Одним із шляхів розвитку туризму на території громад є залучення грантових коштів. Грантові кошти – це кошти організацій та фондів, які надаються на безоплатній основі та не потребують повернення. Тобто, це фінансова підтримка певних проєктів (ініціатив) за рахунок регіональних, національних чи міжнародних фондів. У цивілізованому світі ця форма залучення коштів є досить розповсюдженою, проте Україна та українські

благодійники знаходяться на початку цього шляху. Звісно є фонди, що спрямовують свою діяльність лише на окрему галузь, проте є й інші які охоплюють кілька галузей одночасно. Зокрема, розглянемо кілька для прикладу:

- Фонд братів Кличко – займається розвитком спортивного та молодіжного середовища, доступного для більшої кількості дітей та молоді [96];

- Фонд родини Загорій (Zagoriy Foundation) опікується культурою, освітою, а також культурою благодійності. За словами Є/ Мазуренко – «в Україні не прийнято говорити про добрі справи, проте, потрібно вчити про це говорити, адже благодійність – це не про кошти, а про талант та час» [98].

- Український культурний фонд – створенням інноваційного продукту, розвитком творчого потенціалу та розвитком інноваційних змістів [94];

- Фонд Відродження – розвитком імпакт-підприємництва, підтримкою ініціатив у сфері культури, а також навчаннями [97];

- Британська рада – ініціює конкурси на міжкультурну комунікацію молоді на підтримку проектів соціальної дії [104];

- Державний фонд регіонального розвитку – підтримує грантові ініціативи, а рамках державної програми розвитку [61];

- Щорічний обласний конкурс розвитку територіальних громад – є одним із основних грантодавців в Рівненській області [8];

- Європейський союз на постійній основі фінансує різного роду проекти, спрямовані на економічний розвиток, що включає в себе й туризм [23];

- ЮНЕСКО – фінансує деякі проекти, проте вони мають дещо інакшу спрямованість – фінансові ініціативи спрямовані на збереження культурної спадщини. Не зважаючи на це, при виваженому підході до підготовки проектної заявки можна використати й ці ініціативи для залучення коштів,

адже культурна спадщина є вагомим інструментом у розвитку туризму на території регіону [103].

– Проект «Перспективи сталого розвитку сільських територій» від ВГО «Спілка сільського зеленого туризму в Україні» залучав до своєї діяльності сільські громади задля розширення спектру надавання якісних туристичних послуг на сільських територіях [77].

Як бачимо, різноманіття грантових проектів для розвитку культури та туризму, креативних індустрій, туризму, цінностей та культурного різноманіття досить широке, одні дотично перегукуються з темою нашого дослідження, інші на пряму пов'язані та виступають як ефективні інструменти для розвитку туризму та прямо пропорційно впливають на розширення спектру туристичних послуг.

Тож варто більш детально розглянути кілька грантових програм спрямованих на розвиток туристичного потенціалу регіону.

Розглянемо грантові програми регіонального рівня, а саме Щорічний конкурс проектів розвитку територіальних громад. Цей конкурс проводиться щорічно на теренах Рівненської обл. уже 16 років поспіль, та частково змінював напрями роботи в залежності від Стратегії розвитку Рівненської обл., адже у своїй роботі виключно спирається на неї.

Участь у конкурсі можуть взяти лиш проектні заявки громад Рівненської області, а також спільні заявки кількох громад одночасно (за умови, що в цих громад є договір чи меморандум про співпрацю). Перед початком конкурсу – щорічно, затверджуються напрями за якими можна подати грантову заявку, зокрема у 2020–2021 роках затверджено чотири напрями. А саме:

– організація ефективної системи надання соціальних послуг населенню з максимальною сумою грантових коштів у 100 000 грн., при власному внескові громади 60 % від загальної суми проекту;

- розвиток туристичної діяльності з максимальною сумою коштів у 150 000 грн., при власному внеску громади 30 % від очікуваної суми гранту;
- розвиток підприємництва з максимальною сумою грантових коштів у 150 000 грн., при власному внеску громади 10 % від загальної вартості;
- проекти співробітництва громад з сумою 200 000 грн., та 30 % внеску громад учасників від загальної вартості проекту [8].

Усі проекти проходять кілька етапів відбору, перш ніж потрапити до рук Конкурсної ради. Зокрема, на першому етапі відсіюються проекти, які технічно не відповідають умовам конкурсу. Наступний етап – відсів проектів які не відповідають Стратегії розвитку Рівненської області. Усі проекти які пройшли перші етапи відбору потрапляють на розгляд Конкурсної ради, яка й приймає рішення щодо визначення переможців.

За словами Р. Стасюк у проектний сезон 2020 – 2021 року на розгляд Конкурсної ради надійшло 67 проектних заявок. Були й досить активні громади, які подавали на конкурс не одну заявку, а відразу кілька. Зокрема, це Привільненська громада, яка подала десять проектних заявок [8]

Результатом проєктного сезону стало втілення 25 проєктів на загальну суму 2.9 млн. грн. Серед них зокрема:

- «Створення багатофункціональних зон розвитку для дітей з особливими освітніми потребами у Радивилівському інклюзивно–ресурсному центрі»;
- «Створення нових туристичних проєктів у громадах Рівненщини та забезпечення їх сталого функціонування»;
- «Створення пункту прокату велосипедів у вело парку «Ремельський»;
- «Туристичний код громади»;
- «Облаштування рекреаційного простору XXI століття на основі ідентичного досвіду садово–культурної пам'ятки XVIII століття у с. Острожець»

– «Створення туристичного бренду «Перенятинські вали» задля збереження історичної пам'яті, розвитку традицій жителів південно – західної Рівненщини та підвищення іміджу, території туристичного призначення [8].

Написання проектної заявки не достатньо. Дуже важливо у проекту заявку закладати соціальний чинник, спрямований на розвиток, співпрацю, налагодження зв'язків та створення інноваційних продуктів. За словами експерта О. Дехтярчука високу оцінку отримують ті проекти в яких метою є розвиток активності громади та створення нових послуг. Адже, розвиток соціально–активного населення створює потужну колаборацію для розвитку територій та, зокрема, для розвитку туризму [8].

Британська рада активно розвиває програму «Активні громадяни» [104] для міжкультурного діалогу і соціального розвитку. Ця програма заснована у 2009 р. та реалізується у 78 країнах світу. В Україні проект Британської ради спрямований на розвиток навичок і знань, які допоможуть налагодити міжкультурний діалог. Британська рада активно співпрацює з Європейським Союзом у межах програми House of Europe та організовує Active Cities Camps – платформи для розвитку лідерського потенціалу, соціальної відповідальності, залучення позитивного досвіду та підвищення спроможності громад. Як бачимо, лідерський потенціал та соціальна відповідальність є прогресивним рушієм змін у територіальних промадах [104].

В рамках гранту на підтримку рівності, різноманіття та інклюзивності в рамках мистецької програми Британська рада підтримує український культурний сектор в боротьбі, адже на думку експертів Британської ради мистецтво та креативні індустрії можуть стати взірцем на постах до культурного різноманіття громади. Культурне різноманіття водночас є тим об'єднувальним фактором, який сприяє розвитку туристичної діяльності.

Адже, на думку експертів Британської ради, джерело інновацій – це рівність та свобода самовираження. Британська рада пропонує до 3000 євро на місцеві ініціативи, спрямовані на підтримку цінностей культурного різноманіття та культурну організацію чи фестиваль із залученням британських експертів чи британського контенту. Для прикладу одним із успішних реалізованих за підтримки Британської ради стали такі проекти:

- проект «Осінь на Плутон» і львівського інтерактивного театру «Вітер змін»;
- платформа сучасного танцю разом із міжнародним фестивалем сучасного та театру Zelyonka fest [104].

Такого роду мистецькі колаборації стимулюють розвиток туризму, як внутрішнього так і зовнішнього. Тому, проекти від Британської ради можна залучати для розвитку туристичної привабливості громад.

У рамках розвитку креативного підприємництва варто розглянути ще одну грантову програму для розвитку «Це Крафт». Реалізація цієї програми відбувається щорічно в чотири етапи, зокрема, у листопаді 2021 року, також закінчується один із дедлайнів цієї грантової програми [99].

«Це крафт» – це револьверний фонд для підтримки підприємців, виробників крафтових продуктів та послуг, а також це платформа в яку входить онлайн-магазин для реалізації продуктів, товарів ремісників та майстрів всієї України. Цей грант не є суто грантовою програмою, а скоріше поновлюваним фондом для реалізації нових та цікавих ідей спрямованих на розвиток територіальних громад. «Це крафт» зосереджує свою увагу на екологічних підходах у виробництві, а також популяризують екологічні продукти. Громади, ремісники та майстри декоративно-прикладного мистецтва можуть скористатися цим фондом для налагодження креативного, соціального підприємництва для впровадження креативних кластерів та створення атрактивних пунктів у громадах, які в свою чергу сприяють розвитку туризму. Проте, цей фонд має невеличкий мінус –

залучені кошти потрібно повертати у вигляді інвестицій для нових креативних ідей. Позитивним чинником скористатися фондом є те, що подаватися на грант може кожен – і ті хто шукає інвестицій у розвиток бізнесу, (підприємництва), і ті хто шукає кошти для стартового капіталу [99].

Фонд родини Загорій є неприбутковою благодійною організацією, проте його діяльність регулюється відповідно до Конституції України та Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [27] та інші нормативно–правові акти, що регулюють благодійництво та благодійну діяльність.

Сферами благодійної діяльності Фонду родини Загорій є:

- освіта;
- охорони культурної спадщини, культура та мистецтво;
- розвиток територіальних громад;
- стимулювання економічного росту і розвитку економіки в Україні та її окремих регіонах;
- підвищення конкурентоспроможності України.

Серед цілей роботи фонду є:

- надання допомоги та сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності;
- підтримка суспільних інтересів, зокрема до Фонду родини Загорій можна звернутися щодо підтримки ініціативи, сприяння розвитку природно–заповідного фонду та природоохоронної справи
- сприяння розвитку нових туристичних маршрутів та туризму;
- сприяння розвитку культури, в тому числі реалізації програми національно–культурного та духовного розвитку, доступу всіх верств населення, особливо малозабезпечених, до культурних духовних цінностей та художньої творчості;
- сприяння практичному здійсненні програм національно–культурного розвитку та акцій у галузі культури і мистецтва, охорони і збереження

культурної спадщини, історико–культурного середовища, пам'яток історії та культури [88].

За 5 років існування фонд зміг зібрати та на реалізацію різного роду ініціатив понад 56 млн. грн., зокрема у 2020 році 22.5 млн. грн. Було реалізовано 12 проєктів на сприяння освітніх ініціатив, розвитку наукових можливостей, підтримку культурної спадщини та популяризації мистецтва на загальну суму 15.4 млн. грн. Завдяки фонду створено Український інститут моди, який являє креативний простір для виставок, тематичних і освітніх заходів, а також інтерактивний центр історичного та сучасного одягу. Це дає змогу познайомитися з багатою національною, історичною та культурною спадщиною завдяки втіленню низки проєктів вдалося створити позитивний імідж України, як країни з давніми традиціями. Реалізація проєктів стала позитивним поштовхом до формування художнього смаку та естетичних ідеалів українського суспільства [93].

В рамках діяльності фонду підтримано також виставку П. Гудімова «Ангели» [98]. Завдяки цьому відбулася колаборація 40 інституцій, залучених до реалізації проєкту. На реалізацію цієї колаборації фондом виділено 1 млн. гривень – це, в свою чергу, урізноманітнило культурне життя Львова та створило атракційний пункт для розвитку туризму [98].

Одним із знакових проєктів для розвитку туризму був проєкт «Енеїда. Візуальна історія легендарної поеми». Для реалізації цього проєкту використали понад 200 елементів культурної спадщини, які стосувалися візуалізації образів поеми Котляревського. Виставка проходила у Національному художньому музеї України, її змогли відвідати понад 20 000 осіб. Реалізація цього проєкту позитивно вплинула на потік туристів[98].

З нині активних проєктів, варто виділити Центр Анни Київської. Результатом реалізації цього проєкту є налагодження сталого партнерства України з Центром Анни Київської у Франції. Завдяки активній роботі

центру вдалося переосмислити Європейську ідентичність у ХХІ ст. завдяки налагодженій роботі в культурних, мистецьких та освітніх проектах [98].

З лютого 2020 Фонд родини Загорій співпрацює з Українським Культурним Фондом у рамках програми «Культурна доброчинність».

Як бачимо, громади мають низку інструментів щодо залучення коштів для розвитку туристичної сфери. А саме, грантові програми розраховані як на фізичних та юридичних осіб, громадські організації, бюджетні установи тощо. А також підписання Меморандуму про співпрацю поміж територіальними громадами відкрило можливості для:

- активного розвитку між секторального співробітництва громад,
- впровадження успішних кейсів у інших громадах;
- налагодження культурного обміну між громадами;
- написання та реалізація проєктів спрямованих на розвиток туризму.

Український культурний фонд [94]

Український культурний фонд створений з метою розвитку культури та мистецтва України згідно з чинним законодавством України [34]. Мета його роботи спрямована на забезпечення реалізації державної політики у сфері культури та мистецтва. Серед основних принципів діяльності Українського Культурного Фонду (УКФ) визначені Законом України та засновані на таких принципах:

- гуманізму;
- толерантності;
- свободи творчості;
- демократичності;
- інноваційності;
- забезпечення культурного різноманіття;
- дотримання авторських прав.

Серед завдань фонду виділяють наступні [78]:

- надання інституційної підтримки сферах культури та мистецтва, креативних індустрій, культурно–пізнавального (внутрішнього) туризму;
- сприяння реалізації державної політики;
- експертний відбір, фінансування та моніторинг виконання проєктів;
- співпраця з українськими та іноземними особами, фондами, організаціями тощо;
- створення сприятливих умов для реалізації проєктів;
- стимулювання розроблення інноваційних проєктів;
- підтримка реалізації проєктів спрямованих на міжкультурну співпрацю;
- підтримка мистецьких дебютів;
- популяризація української культури;
- підтримка культурних проєктів української діаспори;
- задоволення культурних потреб громадян України;
- підтримка культурних та інформаційних програм міжнародного співробітництва [34, 78, 94].

Український Культурний Фонд – це державна установа, створена у 2017 році та має свою Стратегію [78], комунікаційні та франдрейзингові програми, якими користуються у своїй роботі.

Серед партнерів УКФ організація USAID, Офіс розвитку МСП, інститут Адама Міцкевича, представництво Cannes Lions в Україні, Національне бюро програма Європейського Союзу Креативна Європа в Україні, Міжнародний Фонд «Відродження», Фонд «Пам'ять, Відповідальність та Майбутнє», Асоціація міст України, Асоціація благодійників України та інші.

За останні роки УКФ підтримали низку проєктів зокрема:

- фестиваль «Ту Стань» із бюджетом понад 4 млн. грн. на промоцію культурної спадщини [94];

- фестиваль «Тарас Бульба» з бюджетом понад 1 млн. грн., спрямований на популяризацію рок–музики [94];
- «Погоринська міста. Гоща» з бюджетом понад 400 тис. грн спрямований на відродження та історичну реконструкцію життя городища Погориння [17, 94];
- історико–культурний фестиваль «Погориння» з бюджетом понад 300 тис. грн спрямований на реконструкцію доби XVII століття [17, 94].

Український Культурний фонд є активним грантонадавачем коштів, зокрема на розвиток туризму спрямована ціла низка Лотів у рамках Програми «Культура. Туризм. Регіони». Саме завдяки цій програмі громади можуть залучити кошти на розвиток туристичного маршруту, локального музею та локального фестивалю [78, 94].

Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) створений у 2012 році, та до 2015 р. був інструментом бюджетної програми, яку передбачали Міністерство фінансів. Кошти ДФРР поділяють між регіонами відповідно до статті 24–1 Бюджетного Кодексу України. ДФРР – це бюджетна програма, яка фінансується державним бюджетом [61].

Згідно з новими умовами, оприлюдненими 05.03.2021 року на сайті Мінрегіону, змінилися кінцеві дати подачі проєктів, нижня межа грантових коштів (для нових проєктів має становити не менше 10 мільйонів гривень), терміни реалізації великих проєктів (має тривати до 5 років) [61].

ДФРР спрямовує свою діяльність на виконання інвестиційних програм, що мають на меті розвиток регіонів, створення належного рівня інфраструктури, культурних та інших інноваційних парків. Проєкти спрямовані на реалізацію державної стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегій регіонів. ДФРР виступає якісним фінансовим інструментом для регіонального розвитку, та керується своєю роботою Наказу Міністерства від 23.03.2017 року № 59 «Про Наказ Міністерства

регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України».

На теренах українського простору дуже мало проектів розрахованих на ремонтні роботи, реконструкції приміщень та установ культури, які задіяні в розвитку туризму, а також ремонт дорожнього покриття. Проте саме проектиДФРР заслуговують увагу потенційних грантоотримувачів. Для прикладу наведемо проєкт «Ремонт будинку культури в селі Грейгове Воскресенської селищної ради Миколаївської області спрямований на ремонтні роботи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.

Хоча креативні індустрії добре себе зарекомендували на закордонних просторах, проте активне впровадження їх в Україні не варто очікувати швидко. Адже перед усім ментальність місцевого населення ще не готова до впровадження нових сучасних умов.

Одним із перспективних напрямів для розвитку туристичної сфери є участь у грантових програмах, які діють на території України. Рівненщина має досить потужні можливості попередні грантові сезони виявили високу ступінь залучення грантових коштів у регіон, зокрема і у громади. Широка представленість організацій, які надають грантову підтримку на реалізацію м'яких та твердих проєктів стимулює залучених працівників до туристичної сфери брати в них участь.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений аналіз спеціальної літератури та джерельної бази (Програми розвитку туризму громад, звіти установ культури, каталоги з найбільш вдалими проектами громад, соціологічні дослідження, здійснені авторкою даної наукової роботи безпосередньо, її участь у семінарах, спілкуванні з фахівцями різних рівнів) надали можливість виявити наступне:

– незважаючи на актуальність окресленої проблематики, фахової літератури з цього питання небагато. Вона переважно стосується розробки потужних промислових регіонів або не менш яскравих у культурному плані рекреацій, якими є Закарпаття чи Прикарпаття. Тому скласти повну уяву про предмет наукового пошуку складно;

– у той же час на регіональному рівні наявна надзвичайно цікава й інформаційно насичена джерельна база, що включає в себе численні звіти, плани, семінари, обговорення тощо, в яких відтворено складний шлях становлення цієї сфери у регіональному вимірі. І саме за цим документальним підтвердженням, яке ще чекає на наукове осмислення, й можливо скласти уяву про культурний потенціал регіону;

– достатньо насиченою є у той же час нормативна база загальнодержавного значення та численна розпорядча документація подібного плану, підготовлена на регіональному рівні, у якій також помітне намагання віднайти власний шлях у сучасному культурному просторі та запроваджених реформах;

– туристична сфера сьогодні являє потужний потенціал національної економіки, яка постійно розвивається і ускладнює власні форми. Однак на регіональному рівні, в невеличких областях, характерних Західній Україні, подібні питання можуть бути локалізованими лише різноманітними формами на кшталт «зеленого туризму». Адже цей сегмент не потребує особливих витрат і заземлюється переважно на оригінальні здобутки місцевого рівня,

які, однак, можуть викликати інтерес у широкого загалу своєю специфікою, незвичністю тощо;

– на Рівненщині такий сегмент базується на народознавчій складовій, позаяк переважна більшість агросадиб створена на базі майстрів народної творчості, а відтак кладе в основу своєї діяльності популяризацію народної культурної практики в усіх можливих її вимірах: святково–обрядовому комплексі, локальній кухні, народних строях, формах проведення дозвілєвої практики, відпочинку на природі тощо;

– проблемою туристичної сфери, базованої на святково–обрядовому комплексі з широким залученням до цього працівників культури, є кадрова. Адже сфера дозвілля й надалі чекає на кращі часи. Кадровий склад галузі в регіоні має надзвичайно низький рівень фахової освіти, або немає її взагалі. Тому «зелений туризм» розвивається тут, як правило, оминаючи форми участі працівників культури в цьому процесі;

– у дослідженні аналізується досвід організації цієї справи в Малолюбашанській територіальній громаді, на підставі діяльності якої авторкою наведено чимало цікавих форм, що використовуються у подібній практиці;

– значна увага звертається на роль креативних індустрій у цьому процесі, аналізується їхня сутність та подано практичні рекомендації стосовно впровадження цієї практики на локальному рівні;

– одним із важливих елементів цього процесу є залучення грантових коштів на розвиток територій. Зокрема низка Фондів та організацій працює саме над розвитком туристичної сфери (прямо чи опосередковано). Зокрема частина цих програм передбачає соціальну адаптацію та розширення світогляду молодого покоління (зокрема й навчання щодо написання грантових заявок), яке має креативне мислення та є потенційними споживачами туристичних послуг;

– у роботі здійснено аналіз багатьох форм культурно–дозвіллевої діяльності, які використовують сьогодні наявні територіальні громади Рівненщини. Тому авторкою висловлюється пропозиція стосовно створення всеукраїнського чи регіонального часопису, де б подібні питання ставали предметом спеціального обговорення. Наведено приклад нещодавнього використання в області періодичного культурологічного видання, яким було «Народна творчість Рівненщини»;

– однією з перспективних форм підтримки галузі авторка вважає грантові програми, лише брак інформації про які та невміння чи небажання окремих представників громади брати участь у цьому процесі, не дозволяє активізувати покращення ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Адорю Т., Уоркхаймер М. Культурная индустрия: Просвещение як обман масс. *Фонд развития и поддержки искусства «АЙРИС»/IRIS Foundation*, 2016.
2. Банько В. Г. Туристська логістика. Навч. посіб. Київ: Дакор, КНТ, 2008. 204 с.
3. Беньямін В. Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://um.co.ua/14/14-9/14-93361.html>
4. Березнівський дендропарк [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://blk.edu.ua/dendropark/>
5. Бібліотечний туризм: Млинівщина туристична: реалізація проекту з бібліотечного туризму [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bibliotourism.blogspot.com/2016/10/blog-post_24.html?m=1
6. Богдан Н. М., Обольцева Л. В., та Беленко І. О. кол. роб. Дослідження перспектив розвитку туризму в об'єднаних територіальних громадах у контексті інтеграції України в європейський простір Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Вип. 6 (23) 2019. С. 488–493
7. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
8. Визначено проекти–переможці конкурсу розвитку територіальних громад Рівненщини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.visti.rovno.ua/news/viznachenoproektiperemozhtsi-konkursurozvitku-teritorialnikh-hromad-rivnenshchini>
9. Виткалов С. В. Культурно–мистецька України в регіональних вимірах: монографія. Рівне : М. Дятлик, 2014. 416 с..
10. Виткалов С. В. Рівненщина: культурно–мистецький потенціал в парадигмах сучасності: монографія. Рівне : ППДМ, 2012; він же: Вища культурологічна освіта в Україні: регіональний дискурс: крізь призму

діяльності кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ: моногр.–довідникове вид. Рівне : А.Брегін, 2021. 550 с.

11. Відтепер фінансування з ДФРР можуть отримати проекти вартістю щонайменше 10 млн грн | Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidteper-finansuvannya-z-dfrr-mozhut-otrimati-proekti-vartistyu-shchonajmenshe-10-mln-grn>

12. Владика Венедикт. Борщівка – перлина Полісся Львів Свічадо 2013. 199 с.

13. Володимир Дзьобак [Електронний ресурс] / Володимир Дзьобак Facebook. Режим доступу : <https://www.facebook.com/profile.php?id=100008530920169> Дата перегляду: 30.10.2021р.

14. Володимир Дзьобак. [Електронний ресурс] / Володимир Дзьобак //Facebook. – Режим доступу : https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3713152428773550&id=100002364891091

15. Волинські Афіни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kolokray.com/uk/product/volynskie-afiny.html>

16. Газета «Красное знамя» № 127 від 31 липня 1951 р.. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sun.tsu.ru/mminfo/2012/000024359/1951/1951_127.pdf

17. Гощанське погориння. *Рівняни* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://my.rv.ua/turizm/goshhanske-pogorinnya/>

18. Гурко Є. Н. Туризм як соціокультурний феномен [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pidru4niki.com/turizm>

19. Державна служба статистики України – URL [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

20. Добреньков В. І. Фундаментальная социология. У 15 т. Т. 1. Теория і методология / В. І. Добреньков, А. І Кравченко. ИНФРА–М, 2008.

21. Доповідь О. Ткаченка Форум культурних лідерів 01–03 жовтня 2020 р. Дніпро
22. Дубровиця: відвідуємо найстаріше місто Рівненщини [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://travel.tochka.net/ua/amp/12242/>
23. Європейський союз [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu>
24. Етно резиденція Ладомирія [Електронний ресурс]: [Веб-сайт] Режим доступу: <https://online.ladomyriia.com/> (дата зверення 15.10.2021р.)
25. Житіє і хождение Данііла, руской земли иугумена [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr65.htm>
26. Забалдіна Ю. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uni-sport.edu.ua> > [zabaldina-yuliya-borysivna](https://uni-sport.edu.ua/zabaldina-yuliya-borysivna).
27. Закон України «Про Благодійну діяльність» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
28. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>
29. Закон України «Про добровільне об'єднання громад» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
30. Закон України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
31. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text>
32. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

33. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
34. Закон України «Про Український культурний фонд» від 23.03.2017 № 1976–VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19>
35. Звіт щодо анонімного опитування жителів громади *Поточний архів клубу села Тихе січень лютий 2020 року*
36. Звіт про діяльність закладів культури Малолюбашанської сільської ради за 2020 *Поточний архів Малолюбашанської сільської ради.*
37. Інтернет газета Сьогодні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/>
38. Інформаційне агентство Уніан – URL [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.net/>
39. Історія села Печалівка на основі архівних джерел Мирне 2017 рік *Поточний архів Мирненського ліцею*
40. Карпова Л. О. Туризм як соціокультурний феномен [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://tourlib.net>
41. Катаргіна Т. І. Використання пам'яток в системі індустрії туризму за кордоном Всеукраїнська науково–практична конференція «Туризм і завдання національно–культурного відродження України». Тези доповідей. Київ–Черкаси, 1992 – С.110–112.
42. Каталог «Креативні маршрути успіхів громадами Рівненщини» ТОВ «ВСЕ ДРУК», 2020.
43. Квартальнов В. О. Туризм. *Фінанси і статистика*, 2007.
44. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навч. посіб. Чернівці: Книги–XXI, 2003. 300 с.
45. Кифяк О. Ресурсний потенціал розвитку туристичних дестинацій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psihdocs.ru/uchebno-metodicheskij-kompleks-dlya-specialnosti-1-25-81-11-e.html?page=7>

46. Кравченко А. І. Соціологія. СПб.: Питер, 2007.
47. Лошковська Х. С. Креативні індустрії як сучасний сегмент стратегічного розвитку країн *Актуальні проблеми міжнародних відносин* Вип. 119, 2014. С. 153–158
48. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
49. Медове коло на Рівненщині простягнеться на понад 250 км [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-tourism/2463420-medove-kolo-na-rivnensini-prostagnetsa-na-ponad-250-km.html>
50. Меморандум про співпрацю працівників закладів культури, культурних менеджерів *Поточний архів клубу села Тихе, жовтень 2020 року*
51. Методи дослідження у географії туризму [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://textbook.com.ua/turizm/1473453508/s-4?>
52. Микитин Т. М., Шелюк В. О. Використання рекреаційного потенціалу національних природних парків України Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини (*Rehabilitation & recreation*) (2). 2007. 45–52
53. Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rshu.edu.ua/newhome/2234-xvii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia>
54. Місто-фортеця на берегах Ікви | Блог | Anga Travel [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://anga.ua/articles/tsikava_ukraina/dubenskyi_zamok.html
55. Місцями козацької слави – транспортна екскурсія по місту Дубно [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.tours-guides.com/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F/270/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F%D0%B>

C%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8

56. На Рівненщині відзначають 450-річчя Пересопницького Євангелія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/amp/24311702.html>

57. Никончук О. Б. Майбутнє творимо сьогодні: *Шлях громади*. 2020. 180 с.

58. Офіційний сайт Корецької громади [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. Режим доступу: <http://koretska.gromada.org.ua> (дата зверення 14.10.2021р.)

59. Офіційний сайт Крупецької громади [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. Режим доступу: <https://krupetska-gromada.gov.ua/docs/> (дата зверення 20.10.2021р.)

60. Офіційний сайт Малолюбашанської сільської ради [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://mlubashanska-gromada.gov.ua>

61. Офіційний сайт Рівненської обласної ради [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. Режим доступу: dfrr.minregion.gov.ua <https://dfrr.minregion.gov.ua/pro-konkurs>

62. Павленко Є.Є., Ільницька Г.С., Павленко В.О. Оздоровчий туризм. Харків НФАУ 2021 р. 114 с.

63. Пересопницьке Євангеліє. *Туристичні маршрути Рівненщини. Туризм Рівненщини. Рівненщина від А до Я. ОГО* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ogo.ua/rivnenschina/tourizm/tourismroute/peresopn>

64. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

65. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.16 р. № 200 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних

громад» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200–2016–п#Text>

66. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.16 р. № 75 «Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних і прогнозованих документів соціально–економічного розвитку об’єднаних територіальних громад» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858–16#Text>

67. Портер М. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unisender.comsupport.about.glossary>

68. Програма соціально–економічного розвитку Дубенської міської ради на 2021 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dubno–adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/PSER_dubno_2021.pdf

69. Програма соціально–економічного та культурного розвитку на території Дубровицької міської ради на 2021 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dubrmrada.rv.ua/index.php/sotsialno–ekonomichnyi–rozvytok–mista/miski–prohramy>

70. Програму соціального та економічного розвитку Малолюбашанської сільської ради на 2021 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://mlubashanska–gromada.gov.ua>

71. Програма розвитку Білокриницької сільської ради до 2023 року Офіційний сайт сільської ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bilakrinitsya.rvadmin.gov.ua>

72. Програма розвитку культури, мистецтв, туризму та охорони культурної спадщини Малолюбашанської сільської ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mlubashanska–gromada.gov.ua>

73. Програма розвитку туризму в культурно–туристичній галузі на 2021 – 2023 роки Козинської ТГ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kozynska–gromada.gov.ua>

74. Програма розвитку туризму в Рівненській області на 2021–2023 роки Офіційний сайт Рівненської обласної ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ror.gov.ua>

75. Програма розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2002-p#Text>

76. Програма розвитку туризму Дубенської міської ради на 2021 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.dubno-adm.gov.ua>

77. Проект «Перспективи сталого розвитку сільських територій» від ВГО «Спілка сільського зеленого туризму в Україні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www-ukrinform-ua.translate.google.com/rubric-presshall/3362235-perspektivi-stalogo-rozvitku-silskih-teritorij.html?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc

78. Про нас :Український культурний фонд [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Режим доступу: <https://ucf.in.ua/p/about>

79. Рішення засідання XX сесії VII скликання Малолубашанської сільської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mlubashanska-gromada.gov.ua/news/1575985989/>

80. Реймерс Н. Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы, гипотезы. Москва: Россия молодая, 1994. 366 с.

81. Стратегія Демидівської сільської ради на 2019 – 20–22 роки Офіційний сайт Демидівської сільської ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://demydivska-gromada.gov.ua>

82. Стратегія сталого розвитку м. Дубно до 2022 року Офіційний сайт дубенської міської ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.dubno-adm.gov.ua/UserFiles/Strategija_2022.pdf

83. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rv.gov.ua/strategiya-rozvitku-rivnenskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku-onovlena>

84. Стратегія розвитку Степанської ТГ на 2020 – 2025 роки
Офіційний сайт Степанської територіальної громади [Електронний ресурс].
Режим доступу: <https://stepanska-gromada.gov.ua/strategiya-stepanskoj-otg-na-20202025-rik-19-17-04-01-06-2020/>

85. Стратегією розвитку туризму та рекреації Офіційний сайт
Рівненської обласної ради [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://ror.gov.ua>

86. Стратегія розвитку Українського Культурного Фонду
[Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Режим доступу: [https:// ucf.in.ua/p/about](https://ucf.in.ua/p/about)

87. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності
туристичних дестинаційта управління ними [Електронний ресурс].– Режим
доступу: <http://infotour.in.ua/golovchan2.htm>

88. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія,
реалії бізнесу: монографія. Київ : КНТЕУ, 2006. 537 с.

89. Туризм Костопільщини [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://tourismkostopil.blogspot.com/p/blog-page.html>

90. Туризм як соціокультурний феномен, Соціокультурні явища і
феномени: сутнісні ознаки, Основні характеристики соціальних феноменів.
Сучасні різновиди туризму Навчальні матеріали онлайн
https://pidru4niki.com/1821100143515/turizm/turizm_sotsiokulturniy_fenomen

91. Туристичні маршрути [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://culture-rivne.com.ua/routes/1-rivne-vchora-sogodni-zavtra>

92. Туристичний маршрут Острог – Межиріч – Лючин – Новомалин
– Острог [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ostrogtour.com.ua/index.php/tourism/tour/91-turystychnyi-marshrut-ostroh-mezhyrich-liuchyn-novomalyn-ostroh>

93. Український інститут історії моди [Електронний ресурс] : [Веб-
сайт]. Режим доступу <https://uifh.org/ua/>

94. Український культурний фонд [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://ucf.in.ua>
95. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб. Вип. 39. Рівне РДГУ, 2021.
96. Фонд братів Кличко [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://www.klitsckhofoundation.org>
97. Фонд Відродження [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://www.irf.ua/grants/contests/>
98. Фонд родини Загорій (Zagoriy Foundarion) [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://zagoriy.foundarion>
99. Це Крафт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://itscraft.com.ua>
100. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
101. Шаповалова Е. Для розвитку туризму в Україні необхідно вводить механізми державно-частного партнерства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246435424&cat_id=244843950
102. Шваб К. Четверта промислова революція. Харків, 2019. 416 с.
103. ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.unesco.org/about-us/introducing-unesco>
104. EDI Awards | British Council Україна [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Режим доступу <https://www.britishcouncil.org.ua/arts/edi>
105. Ukrinform [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-tourism/2463420-medove-kolo-na-rivnensini-prostagnetsa-na-ponad-250-km.htm>

Додатки